

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НЕФЬОДОВ Дмитро Валерійович

УДК 930.1:94(477)"1946/1965"–058.243

**РОБІТНИЧИЙ КЛАС УРСР В ПОВОЄННЕ ДВАДЦЯТИРІЧЧЯ
(1946–1965 рр.): ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ**

07.00.06 – історіографія, джерелознавство
та спеціальні історичні дисципліни

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора історичних наук

Миколаїв – Запоріжжя – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі історії Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського Міністерства освіти і науки України

**Науковий
консультант:**

доктор історичних наук, професор
ШИТЮК Микола Миколайович,
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського,
директор навчально-наукового інституту
історії, політології та права

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України
ДАНИЛЕНКО Віктор Михайлович,
Інститут історії України НАН України,
завідувач відділу історії України
другої половини ХХ століття

доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України
КОЛЕСНИК Віктор Федорович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри давньої та нової історії України

доктор історичних наук, професор
АНДРЕЄВ Віталій Миколайович,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
професор кафедри історії України

Захист відбудеться 30 листопада 2018 р. о 13 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 17.051.01 у Запорізькому національному університеті за адресою: 69600, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66, корп. 2, ауд. 224.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Запорізького національного університету за адресою: 69600, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66, корп. 2.

Автореферат розісланий «29» жовтня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

— Ю. О. Каганов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Калейдоскопічність української історії на відрізку двох повоєнних десятиліть характеризується полярністю подій, що відбулися, серед яких як небачені до цього світовою історією подвиги і досягнення, так і шокуючі цивілізовану людину ХХ століття злочини влади і кричущі прорахунки в господарській діяльності. Відновлення економіки України з руїн і згарищ, певний ривок у низці високотехнологічних галузей промисловості, створення ракетно-ядерного щита, перехід суспільства з напівіндустріальної стадії розвитку в індустріальну – все це відбулось внаслідок самовідданої праці мільйонів українських робітників та інженерів. Водночас перше повоєнне десятиліття стало апогеєм злочинного сталінського режиму, з перманентним тиском на українськість у всіх її проявах. Українці пережили жахливий третій голод, зазнали репресій проти інакомислячих і владну демагогію, яка не мала нічого спільного з реальністю. Хрущовські адміністративно-територіальні реформи в економіці, істинними причинами яких стали спроби посилити власну владу, а не підвищити продуктивність виробництва, псевдонаукові «кукурудзяні кампанії», інші безглузді експерименти, екстенсивна політика щодо трудових кадрів вказують на відцентрову діалектику повоєнного двадцятиріччя. Однак все перераховане вище лише підкреслює значення повоєнного трудового шляху українських робітників, змушених жити і працювати «не завдяки, а всупереч».

У сучасній світовій історичній науці історіографічні дослідження визначають вектори подальших наукових розвідок та рівень конкретно-історичного знання з теми. Водночас варто враховувати, як зазначає відомий історіограф Ірина Колесник, що в сучасну інформаційну добу ускладнюються функції історіографії¹. На сучасному етапі розвитку історичної науки зростає значення проблемної історіографії, яка, виконуючи не лише суто наукові, але й дещо ширші – історіософські й соціокультурні функції, відіграє важливу роль в подальшому осягненні минулого. Посилення уваги суспільства до запитів і проблем людини стимулює розвиток антропологічно орієнтованої історіографії.

Кожна з існуючих історіографічних традицій (радянська, західна, українська діаспорна, російська, сучасна вітчизняна) має як безсумнівні досягнення, так і недоліки. Об'єктивна та неупереджена оцінка істотного масиву наукової літератури, в якій розглядаються різні аспекти історії українського робітництва повоєнного двадцятиріччя дозволяє визначити досягнення у вивченні цієї теми, позначити недостатньо розроблені або фальсифіковані тематичні напрямки і, таким чином, намітити подальші перспективні вектори досліджень.

¹ Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2013. С. 25.

Значимість і важливість історіографічної розробки історії робітничого класу УРСР повоєнного двадцятиріччя (1946–1965 рр.) визначається низкою обставин.

По-перше, дослідження повоєнного періоду української історії вийшли на новий рубіж, сьогодні відбувається відкриття багатьох сторін і граней історичного процесу, до цього часу або недоступних дослідникам, або висвітлених тенденційно і неповно. Це стало можливим завдяки відкриттю фондів колишніх партійних архівів, доступу до архівів силових структур, в яких зберігаються найбільш резонансі справи. Водночас поліконцептуальність та методологічний плюралізм сприяють активізації наукового пошуку і породжують необхідність переосмислення історіографічної ситуації.

По-друге, радянська історична наука, будучи генетично вбудованою в політико-ідеологічну систему, стала в значній мірі заручницею політичних режимів та панівних офіційних ідеологем. Простір вітчизняної історіографії виявився населений неоднозначними і неоднорідними працями. У свою чергу, вибудована в працях вчених діаспори та західних радянологів альтернативна версія історії українського робітництва фактично не проникала через «залізну завісу» і не стала предметом об'єктивної наукової дискусії. Обмеживши доступ до праць західних істориків пересічному радянському науковцеві, кремлівські ідеологи здійснювали рішучий наступ проти «українських буржуазних націоналістів» та «злісних фальсифікаторів радянської дійсності». До того ж, відсутність доступу діаспорних вчених до радянських першоджерел та часткова політизація західної радянології також відчутно знизили фаховий рівень зарубіжних досліджень.

По-третє, пошук витоків, причин і наслідків багатьох явищ і процесів, з якими доводиться стикатися сучасним українським реформаторам, вимагає більш глибокого і адекватного проникнення в недавнє минуле. Для кращого розуміння сутності сучасних соціальних, економічних, моральних, політичних проблем, які проявилися в українському суспільстві або знаходяться в латентному стані, потрібне проникнення в тканину радянської повоєнної історії, використовуючи для цього вже накопичений історичною наукою досвід і знання, а також зробивши серйозні і глибокі дослідження як за традиційними, так і за новими напрямками. Тим більше це необхідно нині, коли спостерігається посилення інтересу суспільства до проблем і запитів людини, що в свою чергу стимулює формування антропологічно орієнтованої історіографії – історіографії, спрямованої на вивчення внеску як окремо взятої особистості в історичний розвиток, так і цілої соціальної групи, якою є робітництво – масова і основоположна соціальна група радянської цивілізації. Історичні уроки радянської політики стосовно робітництва мають вагоме значення для вирішення сучасних проблем: масової еміграції кваліфікованої робочої сили з України до країн ЄС, безробіття та декваліфікації частини робітників.

Врахування досвіду минулого дозволить уникнути помилок у реалізації сучасних економічних і соціальних програм.

По-четверте, значний дисбаланс між зростанням кількості конкретно-історичних праць з історії українського повоєнного робітництва та їх історіографічним дослідженням. Сучасні наукові дослідження, написані з різних методологічних позицій, нерідко заперечують усталені висновки, містять звинувачення насамперед на адресу радянських істориків в підтасуванні історичних фактів, однобокому аналізі або й прямих історичних фальсифікаціях. Тому історіографічне осмислення усього наукового доробку української (радянської, діаспорної й сучасної) та зарубіжної історіографії наразі є актуальним і необхідним.

По-п'яте, існує багато прогалин, які потребують додаткового науково-історичного з'ясування, низка проблемних питань з історії робітничого класу УРСР досліджуваного періоду досі належним чином не висвітлена. Аналітичного осмислення потребує весь дослідницький процес та його результати, що і є важливим завданням історіографії як спеціальної галузі історичної науки, яка не лише аналізує надбання попередників, але, спираючись на дослідження міждисциплінарного характеру, продукує нові знання.

Отже, подальше вивчення історії повоєнного робітництва УРСР неможливе без комплексного історіографічного дослідження, яке підсумує результати дослідження означеної тематики, виявить прогалини та недостатньо або однобічно висвітлені питання, окреслить перспективи подальших конкретно-історичних розвідок.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження пов'язаний з розробкою планової наукової теми: «Актуальні проблеми історії Півдня України в загальноісторичному вимірі» (державний реєстраційний номер 0115U004380), що здійснюється кафедрою історії навчально-наукового інституту історії, політології та права Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Тема дисертації затверджена вченою радою МНУ імені В. О. Сухомлинського (протокол № 7 від 25 жовтня 2016 р.) та зареєстрована в Українському інституті науково-технічної інформації за № 0117U004198.

Об'єктом дослідження є історіографічний процес, провідні напрями зародження, становлення і збагачення наукових знань про робітничий клас УРСР повоєнного двадцятиріччя (1946–1965 рр.), формування концептуальних засад дослідження, основні тенденції та закономірності розвитку цих знань.

Предмет дослідження – сукупність основних груп історіографічних джерел з історії робітничого класу УРСР повоєнного двадцятиріччя (1946–1965 рр.).

Метою дослідження є з'ясування стану, повноти і достовірності вивчення історії робітничого класу УРСР повоєнного двадцятиріччя (1946–

1965 рр.) на основі комплексного історіографічного аналізу праць радянських, зарубіжних, діаспорних і сучасних вітчизняних науковців, виявлення недостатньо досліджених аспектів та обґрунтування рекомендацій щодо подальшої розробки теми.

Завдання дисертації визначаються поставленою метою, підпорядковуються їй і полягають у наступному:

- визначити стан наукової розробки теми, встановити репрезентативність історіографічних джерел та обґрунтувати теоретико-методологічні засади дослідження;

- дослідити праці радянських істориків, присвячені робітничому класу УРСР повоєнного двадцятиріччя, проаналізувати їх науково-теоретичні й методологічні основи, зміст і значення;

- з'ясувати стан сучасної вітчизняної історіографії робітничого класу УРСР повоєнного двадцятиріччя та основні концептуальні й методологічні підходи, які використані українськими істориками, здійснити спробу визначення теоретичної й науково-практичної цінності праць вітчизняних учених, що з'явилися в умовах державного суверенітету України;

- розкрити особливості західної радянології, показати її основні підходи до висвітлення історії робітничого класу УРСР повоєнного двадцятиріччя;

- висвітлити українську діаспорну історіографію робітництва УРСР 1946–1965 рр.;

- розкрити тенденції та проблемно-тематичні напрями сучасної російської історіографії робітничого класу УРСР повоєнного двадцятиріччя;

- виявити недостатньо вивчені або сфальсифіковані аспекти теми, окреслити перспективні напрями подальших конкретно-історичних досліджень історії робітництва УРСР у 1946–1965 рр.

Хронологічні межі дослідження зумовлені специфікою історіографічного напрямку дисертації і мають два виміри: конкретно-історичний та історіографічний. Перший стосується періоду власне історичних подій – 1946–1965 рр. Історіографічний вимір охоплює час наукового опрацювання теми, початок якого співпадає з подіями реальної історії, тобто з 1946 р., а верхня межа співпадає із сьогоднішнім, що дозволяє охопити найновіші праці з теми, з'ясувати особливості сучасного розвитку тематично-історичних знань.

Територіальні межі дисертації також мають два виміри. Перший – територія УРСР, яка співпадає з територією сучасної України. Другий вимір стосується географії наукових досліджень і місця публікацій їх результатів. У дисертації досліджуються праці, опубліковані як в Україні, так і за її межами.

Наукова новизна одержаних результатів відображається як самою постановкою проблеми, комплексним підходом до її вирішення, так і оригінальністю отриманих результатів.

Вперше:

- комплексно проаналізовано стан і тенденції більше ніж 70-річного процесу дослідження історії українського робітництва повоєнного двадцятиріччя (1946–1965 рр.); встановлено, що наявні історіографічні студії лише фрагментарно охоплюють дослідження окремих аспектів теми, більш вузький період або одну з її складових, а тому не дають цілісного уявлення про історіографічний процес, зміни й тенденції в методології і тематиці досліджень представників різних історіографічних традицій;

- здійснено аналіз праць радянських, діаспорних, сучасних українських та зарубіжних істориків, їхнього теоретико-методологічного інструментарію, термінологічного і понятійного апарату, концептуальних засад і на цій основі з'ясовано стан, повноту і достовірність вивчення історії робітництва УРСР повоєнного двадцятиріччя (1946–1965 рр.);

- розглянуто сучасні тематичні наукові праці істориків, які ще не були об'єктом історіографічного осмислення, і під цим кутом зору здійснено переосінку радянської заідеологізованої та політизованої історіографії;

- проаналізовано зміст конкретно-історичних праць західної історіографії, які також ще не стали об'єктом історіографічного дослідження;

- до історіографічного аналізу, крім історичних, частково залучено історичний контекст праць представників політології, соціології, культурології та філософії, що значно розширило пізнавальні можливості дослідження проблеми.

Уточнено:

- періодизацію історіографії повоєнного робітництва УРСР (1946–1965 рр.);

- класифікацію історіографічних джерел з теми дослідження;

- перелік недостатньо вивчених та сфальсифікованих аспектів історії робітництва УРСР повоєнного двадцятиріччя, перспективні напрями подальших історичних розвідок.

Набули подальшого розвитку:

- процес переосмислення низки висновків і концептуальних підходів, домінантних у радянській, зарубіжній і діаспорній історіографії, виявлено і спростовано низку фактологічних та аналітичних розбіжностей у працях з історії повоєнного робітництва УРСР;

- теоретико-методологічний та категоріальний апарат історіографічного дослідження.

Теоретичне і практичне значення дисертації полягає в систематизації й узагальненні матеріалу, осмисленні його в руслі сучасних тенденцій розвитку світової та вітчизняної історіографічної науки. Здійснений історіографічний аналіз дає змогу встановити неоднозначність, складність і суперечливість вивчення історії робітничого класу УРСР повоєнного двадцятиріччя (1946–1965 рр.), зазначити коло питань, які потребують подальшого конкретно-історичного дослідження.

Основні теоретичні та фактичні положення і висновки дослідження можна залучити до викладання історії України та історіографії історії України, а також з метою підготовки спецкурсів з історіографії. Крім того, матеріали роботи можна використати при написанні узагальнюючих праць з української та зарубіжної історіографії та історії України.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним і завершеним в рамках визначених мети і завдань науковим дослідженням. Усі наукові результати та положення, що виносяться на захист і становлять наукову новизну роботи, одержані здобувачем особисто.

Апробація дослідження. Результати дисертаційної роботи оприлюднені на 10 наукових форумах різного формату, що проводилися у Вінниці, Дніпрі, Каунасі (Литва), Києві, Миколаєві, Одесі, Тернополі, Харкові. Дисертація обговорювалась на засіданні кафедри історії Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (протокол № 1 від 27.08.2018 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації викладені в одноосібній монографії (17,7 д. а.), 22 наукових статтях у виданнях, що внесені до переліку наукових фахових видань України, з яких 13 – у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз (12 д. а.). Ще 10 наукових публікацій додатково відображають результати дослідження (3 д. а.).

Структура та обсяг дисертації зумовлені поставленою метою, завданнями і характером дослідження. Дисертація складається з анотації, переліку умовних скорочень, вступу, п'яти розділів (14 підрозділів), висновків, списку використаних джерел і літератури (1168 позицій), списку опублікованих праць за темою дисертації. Загальний обсяг дисертації становить 498 сторінок, із них 373 сторінки основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено предмет та об'єкт, мету і завдання дослідження, хронологічні й територіальні межі, охарактеризовано наукову новизну і практичне значення отриманих результатів, рівень апробації та впровадження результатів.

У першому розділі **«Історіографія, джерельна база і методологія дослідження»** розкрито стан наукової розробки теми, особливості джерельної бази та методологічного апарату дослідження.

У *підрозділ 1.1 «Стан наукової розробки теми»* зазначено, що в історичній науці відсутнє об'єктивне і комплексне історіографічне дослідження робітництва УРСР повоєнних десятиліть. Однак історіографічна традиція дозволяє відзначити низку аспектів, від яких можна і треба відштовхуватися при вивченні означеної теми.

Перше повоєнне десятиріччя стало одним із найнесприятливіших періодів історії вітчизняного історіописання, адже останнє було вбудоване в

політико-ідеологічну систему радянського суспільства. Історіографія повоєнного десятиріччя являла собою феномен репресованої науки і не могла виконувати основну – пізнавальну функцію. Наявність значного масиву конкретно-історичних праць через низку об'єктивних і суб'єктивних причин не супроводжувалася їх одночасним осмисленням на історіографічному рівні.

Прихід до влади М. Хрущова і знаковий XX з'їзд КПРС змінили суспільно-політичний клімат в усіх сферах, так як був призупинений фізичний терор, зокрема серед науковців, хоча негативні тенденції розвитку тривали за інерцією ще декілька років. Позитивні тенденції в радянській історичній науці намітилися лише наприкінці 1950-х рр.: у 1958 р. при Відділі історичних наук АН СРСР було відкрито раду з проблеми «Історія історичної науки», на яку покладалося завдання координації історіографічних досліджень у країні. Того ж року в Інституті історії АН СРСР була створена група з вивчення історії робітничого класу, яка зосередила увагу, в першу чергу, на історії фабрик і заводів.

Одну з перших спроб цілісного аналізу літератури з історії радянського суспільства та його окремих соціальних груп здійснено під час наукової сесії Ради з історії соціалістичного і комуністичного будівництва в березні 1960 р. В її роботі взяли участь близько 500 науковців з різних установ і вищих навчальних закладів СРСР. Учасники сесії визнали незадовільним дослідження питань соціально-економічної історії, зокрема історії робітництва, акцентували увагу на актуальній для того часу тематиці². Того ж року відбулася профільна наукова сесія з історії радянського робітничого класу, на якій, серед інших, пролунала доповідь, присвячена огляду літератури з історії робітництва³. У ній була здійснена спроба підбити підсумки в справі дослідження історії радянського робітничого класу, показати стан вивченості окремих питань і зосередити увагу на подальших завданнях. Із середини 1950-х рр. в УРСР розпочинається формування наукових осередків та установ історіографічного і джерелознавчого напрямів. У 1959 р. в Інституті історії АН УРСР утворено відділ допоміжних історичних дисциплін, перетворений 1963 р. на відділ історіографії та джерелознавства. З метою координування історіографічних досліджень у республіці в 1964 р. створено Наукову раду з проблеми «Історія історичної науки», яку очолив Ф. Шевченко, а згодом – І. Гуржій. До її складу, крім співробітників академічних установ, увійшли провідні історіографи з ВНЗ Києва, Харкова, Одеси, Львова, Ужгорода, Кам'янця-Подільського.

В інших на той час умовах розвивалася вітчизняна історична наука в еміграції. Третя хвиля української еміграції включала представників наукової

² Историография социалистического и коммунистического строительства в СССР: сб. ст. по материалам сессии науч. совета / под ред. М. П. Кима, Ю. С. Борисова. Москва: Изд-во АН СССР, 1962. 276 с.

³ Беркевич А. Б., Дадыкин Р. П., Овсянкин В. А. Научная сессия по истории советского рабочего класса. *Вопросы истории*. 1960. № 9. С. 154–162.

інтелігенції. Двома знаковими постатями української діаспорної історичної науки другої половини 1940-х – 1950-х рр. стали О. Оглоблин і Б. Крупницький. О. Оглоблин у «Думках про сучасну українську советську історіографію» високо оцінив активну видавничу діяльність наукових установ радянської України, хоча відзначив дорогу ціну досягнень тодішньої української історіографії, вказавши на значне тематичне і хронологічне звуження праць фактично до двох тем: українсько-російських зв'язків і впливу Росії на Україну та класової боротьби українського народу. Другою хибою повоєнного наукового радянського п'ятнадцятиріччя О. Оглоблин назвав низький науковий рівень робіт, викликаний недоступністю для радянських учених праць світової історичної науки, архівних матеріалів. Негативно оцінював історіограф методологічний інструментарій радянських істориків, відсутність критики і своєрідний історичний нігілізм. Водночас О. Оглоблин закликав пам'ятати, в яких умовах працюють українські радянські історики «на нашій, не своїй землі», і не осуджувати їх⁴. В історіософській праці «Українська історична наука під советами (1920–1950 роки)» Б. Крупницький наголошував на кардинальних змінах у стратегічному курсі радянської ідеології: з другої половини 1940-х рр. посилення русифікаторських мотивів почало відбуватися в руслі синтезу марксизму і російського націоналізму⁵. На думку вченого, повоєнний період – час небувалого погрому української історичної науки, супроводжуваний зникненням цілого покоління істориків та апогеєм імперіалістичної політики Кремля.

У другій половині 1960-х рр. праці з історії радянської історичної науки стають більш систематичними і цілеспрямованими, активно досліджуються проблеми суб'єктів історії, серед яких робітничий клас займав провідне місце. В узагальнювальній історіографічній монографії «Нариси з історіографії радянського суспільства» зазначалися недоліки радянської тематичної історіографії, підкреслювалося, що в більшості праць аналіз літератури підмінений бібліографічними оглядами й рецензіями на книги. Але при цьому в монографії досить поверхово розкривався зміст радянського історіографічного процесу⁶.

Першими комплексними дослідженнями радянської повоєнної історіографії історії УРСР стали роботи А. Санцевича⁷. У монографії

⁴ Оглоблин О. Думки про сучасну українську советську історіографію. Нью-Йорк: Організація оборони чотирьох свобод України, 1963. С. 80.

⁵ Крупницький Б. Українська історична наука під советами (1920–1950 роки). Мюнхен: Ін-т для вивчення СССР, 1957. С. 92.

⁶ Очерки по историографии советского общества / П. А. Жилин (глав. ред.) и др. Москва: Мысль, 1965. 620 с.

⁷ Санцевич А. В.: 1) Проблеми історії України післявоєнного періоду в радянській історіографії. Київ: Наукова думка, 1967. 253 с. ; 2) Українська радянська історіографія (1945–1982). Київ: Вища школа, 1984. 142 с. ; 3) Джерелознавство з історії Української РСР післявоєнного періоду (1945–1970). Київ: Наукова думка, 1972. 203 с. ; 4) Українська радянська історіографія про

«Проблеми історії України післявоєнного періоду в радянській історіографії» 1967 р. і в захищеній наступного року докторській дисертації значна увага приділялася висвітленню історії робітництва в радянській історичній науці. Загалом, високо оцінюючи стан дослідження історії робітництва УРСР у повоєнній радянській історіографії, А. Санцевич підкреслює необхідність активізації вивчення суспільно-політичного життя робітничого класу, його участі в діяльності рад, громадських організацій. Вчений констатує, що поза увагою науковців залишилися робітники сфери обслуговування й сільського господарства, і зауважує, що вивчення змін складу робітничого класу має велике значення для розвитку виробництва, матеріального, побутового, житлового, культурного забезпечення робітників, розгортання мережі навчальних закладів різноманітного профілю⁸. До тотожних висновків стосовно малодосліджених аспектів історії робітництва УРСР приходить В. Романцов⁹, на думку якого в історичній літературі не знайшли комплексного висвітлення зміни у складі окремих груп робітництва, майже поза увагою залишилися робітники, задіяні в будівництві, машинобудуванні, транспорті, сільському господарстві. Але зміст та історіографічні оцінки означених розвідок визначалися панівною в радянському суспільстві офіційною ідеологією.

На початку 1970-х рр. розпочала активно розвиватися нова форма координації історіографічних досліджень – наукова рада з історії історичної науки при відділенні історії АН СРСР, яка об'єднала історіографів республік і загальносоюзних установ. Саме в означений період унаслідок низки дискусій з питань методології історіографії та проблем періодизації радянська наука прийшла до сучасного розуміння джерелознавчої та методологічної бази тематично-проблемної історіографії. Велика кількість конкретно-історичних праць з історії робітництва УРСР повосенної доби уловила зростання рейтингу її історіографічного узагальнення. Комплексним підходом історіографічного вивчення теми характеризується доробок І. Ворожейкіна, докторська дисертація якого і низка монографій, статей та оглядів розкривають зазначену проблему на загальносоюзному рівні¹⁰.

передові почини трудящих УРСР (1958–1964 рр.). *Укр. іст. журн.* 1965. № 2. С. 3–14. ; 5) Проблемы истории Украины 1945–1965 гг. в советской историографии: Автореф. дис. ... д-ра ист. наук: 579 «Историография и источниковедение» / Ин-т истории АН УССР. Киев, 1968. 66 с.

⁸ Санцевич А. В. Проблеми історії України післявоєнного періоду в радянській історіографії. Там само. С. 91.

⁹ Романцов В. О.: 1) До питання про вивчення історії робітничого класу Української РСР у післявоєнний період. *Укр. іст. журн.* 1969. № 4. С. 86–89. ; 2) Про стан досліджень структури робітничого класу Української РСР в 1946–1970 рр. *Укр. іст. журн.* 1974. № 4. С. 140–146.

¹⁰ Ворожейкин И. Е.: 1) Основные этапы изучения истории советского рабочего класса. *Вопросы истории.* 1968. № 8. С. 153–163 ; 2) Очерк историографии рабочего класса СССР. Москва: Политиздат, 1975. 287 с. ; 3) Отечественная историография советского рабочего класса (1917–1972 гг.): Автореф. дис. ... д-ра ист. наук: 07.00.02 «История СССР» / Академия общ. наук при ЦК КПСС. Москва, 1975. 40 с.

Праці другої половини 1960-х – першої половини 1980-х рр. засвідчують певні результати узагальнення тематики повоєнного робітництва УРСР. Щоправда, переважна більшість історіографічних розвідок того часу присвячувалася робітничому класу СРСР, відповідно аналіз української історіографії в них здійснювався побіжно в загальносоюзному контексті і не був предметом спеціального дослідження. Українські ж історіографічні розвідки були презентовані набагато скромніше. Загалом у другій половині 1960-х – першій половині 1980-х рр. тотальну перевагу мали упереджені історико-партійні публікації, а історіографічні тематичні праці того часу, включаючи історіографію робітників, були логічним відлунням загального стану радянської історичної науки.

Оцінка стану радянської історичної науки в 1970-і – першій половині 1980-х рр. представниками української діаспори кардинально відрізняється від оцінок 1950-х – першої половини 1960-х рр. Л. Винар категорично висловлюється про повну залежність української радянської історіографії від директив КПРС і, як наслідок, про втрату нею характеру академічної дисципліни. На думку діаспорного вченого, радянська історіографія віддзеркалює зміни партійної політики стосовно національного питання і є барометром для дослідження політичного життя в Україні. «Сьогодні історична наука в Україні не існує», – резюмує Л. Винар¹¹. Українська історіографія 1970-х – початку 1980-х рр., за Ю. Бадзьо, нагадує часи сталінщини, коли історична наука припинила бути наукою, ставши пропагандистським знаряддям комуністичної партії¹².

Певні методологічні зміни і часткова переоцінка історіографічного процесу розпочалися в роки перебудови. Тоді ж відбувається спад інтересу до історії робітничого класу. Вершиною офіційно дозволених історіографічних узагальнень праць з історії України, що вийшли в радянську добу, став додатковий том багатотомної російськомовної версії «Истории Украинской ССР» – «Историография истории Украинской ССР»¹³. Але систематизація стану історіографії робітництва УРСР у цьому виданні, на жаль, залишилась на попередньому рівні. У контексті з'ясування стану вивчення обраної теми варті уваги історіографічні дисертації Л. Євселевського¹⁴, В. Жилиєва¹⁵, М. Шамрая¹⁶, А. Шехмуса¹⁷, К. Двірної¹⁸,

¹¹ Винар Л. Думки про «Українського історика» і сучасний стан української історичної науки. *Український історик*. 1978. № 1–3 (57–59). С. 12.

¹² Бадзьо Ю. Знищення і русифікація української історії в советській Україні. *Український історик*. 1981. 1–4 (69–72). С. 83–97; 1982. 1–2 (73–74). С. 83.

¹³ Историография истории Украинской ССР / И. С. Хмель (отв. ред.) и др. Киев: Наукова думка, 1986. 555 с.

¹⁴ Евселевский Л. И. История промышленных предприятий Украинской ССР: историография проблемы (1917–1987 гг.): Автореф. дис. ... д-ра ист. наук: 07.00.09 «Историография и источниковедение» / Ин-т истории АН УССР. Киев, 1988. 32 с.

пов'язані з історією промислових підприємств УРСР, підготовкою індустріальних робітників, історико-партійною тематикою.

У січні 1989 р. ЦК КПУ ухвалив Постанову «Про формування республіканської програми розвитку історичних досліджень, поліпшення вивчення і пропаганди історії Української РСР». АН УРСР підготувала відповідний проект, виходячи з Декларації про державний суверенітет України й необхідності утвердження об'єктивних оцінок історичних подій¹⁹. Реалізація ж програми розпочалася після розпаду СРСР і проголошення суверенітету України.

Загалом радянська історіографія робітничого класу УРСР повоєнного двадцятиріччя, не дивлячись на постійно зростаючий обсяг публікацій, не забезпечувала якісного приросту знань, що свідчило про низький, обмежений політико-ідеологічними шаблонами рівень конкретно-історичних праць та своєрідну стагнацію радянської історичної науки.

Звільнення української історичної науки від радянського політико-ідеологічного тиску після розпаду СРСР і проголошення суверенітету України відкрило нові можливості для переосмислення історіографічного процесу радянської доби. Однією із сучасних узагальнювальних історіографічних праць є монографія (і докторська дисертація) В. Яремчука, в якій досліджуються дискурси українських радянських істориків на розлозі соціокультурному тлі і специфіка змісту й природи української радянської історичної науки²⁰. Важливого значення для переосмислення теоретико-методологічних основ історіографічного проблемного студіювання, зокрема, в контексті досліджуваної проблеми, мали праці А. і В. Коцурів²¹, Я. Калакури²², Л. Зашкільняка²³, Я. Грицака²⁴, Л. Таран²⁵,

¹⁵ Жилиев В. М. Историография проблемы подготовки индустриальных рабочих кадров в условиях научно-технического прогресса: Автореф. дис. ... д-ра ист. наук: 07.00.09 «Историография и источниковедение» / Академия общ. наук при ЦК КПСС. Москва, 1989. 26 с.

¹⁶ Шамрай Н. Г. Проблемы электрификации страны и их исследование в историко-партийной литературе: 1917–1985 гг.: Автореф. дис. ... д-ра ист. наук: 07.00.01 «История Коммунистической партии Советского Союза» / Московский гос. историко-архивный ин-т. Москва, 1990. 52 с.

¹⁷ Шехмус Ахмад. Исследование социального развития рабочего класса СССР в советской социологической науке: Автореф. дис. ... канд. социол. наук: 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и образ жизни» / Московский гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. Москва, 1990. 16 с.

¹⁸ Двирная Е. П. Опыт Компартии Украины по регулированию своих рядов в 50 – 80-е годы: историография проблемы: Автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.01 «История Коммунистической партии Советского Союза» / Киевский гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. Киев, 1991. 23 с.

¹⁹ Республіканська програма розвитку історичних досліджень, поліпшення вивчення і пропаганди історії Української РСР. *Укр. іст. журн.* 1990. № 11. С. 3–9.

²⁰ Яремчук В. Минуле України в історичній науці УРСР післясталінської доби. Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2009. 526 с.

²¹ Коцур В. П., Коцур А. П. Історіографія історії України: Курс лекцій. Чернівці: Золоті литаври, 1999. 520 с.

В. Гончаревського²⁶, В. Бондара²⁷, Т. Попової²⁸, А. Атаманенко²⁹. Сучасні виважені оцінки української радянської історіографії були обґрунтовані на всеукраїнському науково-методологічному семінарі³⁰ і Міжнародній науковій конференції «Світло й тіні українського радянського історіописання»³¹. Водночас важливою ознакою сучасної історіографічної ситуації, як вважає Ірина Колесник, є формування нового стилю історичного мислення, для якого характерна зосередженість на історіографічних практиках, диверсифікація дисципліни, розмаїття методологій, науковий прагматизм і деідеологізація науки³².

Визначенню періодів розвитку української діаспорної історіографії та їх комплексній характеристиці, а також оцінці умов дослідницької праці й інтелектуального оточення присвячені ґрунтовні розвідки О. Яся³³.

²² Калакура Я. С.: 1) Українська історіографія: Курс лекцій. Київ: Генеза, 2004. 496 с. ; 2) Цивілізаційні орієнтири новітньої української історіографії. *Історіографічні дослідження в Україні* / Гол. редкол. В. А. Смолій; відп. ред. О. А. Удод. Київ: НАН України. Ін-т історії України, 2014. Вип. 24. С. 23–37.

²³ Зашкільняк Л. Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії. *Confraternitas*. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісасвича / Відп. ред. М. Крикун. Львів, 2006–2007 (Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наук. праць. Вип. 15 / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). С. 855–862.

²⁴ Грицак Я. Українська історіографія. 1991–2001: Десятиліття змін. *Україна модерна*. Київ; Львів, 2005. Ч. 9. С. 43–68.

²⁵ Таран Л. В. Провідні тенденції світової історіографії в ХХ ст. та проблема кризи сучасної історичної науки. *Укр. іст. журн.* 1998. № 5. С. 30–39; 1999. № 1. С. 85–91.

²⁶ Гончаревський В. Е. Цивілізаційний підхід в сучасній українській історіографії (1991–2009): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2010. 16 с.

²⁷ Бондар В. Сучасна українська історіографія: підсумки і виклики. *Історіографічні дослідження в Україні* / Гол. редкол. В. А. Смолій; відп. ред. О. А. Удод. Київ: НАН України. Ін-т історії України, 2014. Вип. 25. С. 95–113.

²⁸ Попова Т. Історіографія сьогодні: три штриха с резюме к проблеме институционального кризиса. *Історіографічні дослідження в Україні* / Гол. редколегії В. А. Смолій; відп. ред. О. А. Удод. Київ: НАН України. Ін-т історії України, 2008. Вип. 19. С. 42–72.

²⁹ Атаманенко А. Є. Українська історіографія в біполярному світі. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя: ЗНУ, 2013. Вип. XXXVI. С. 297–304.

³⁰ Сучасна українська історіографія: проблеми методології та термінології : матеріали Всеукраїнського науково-методологічного семінару (Київ, 17 червня 2004 р.) / Наук. ред. Касьянов Г. В. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2005. 107 с.

³¹ Світло й тіні українського радянського історіописання: Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 22–23 травня 2013 р.) / за ред. В. А. Смолія. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2015. 212 с.

³² Сучасна українська історіографія: проблеми методології та термінології. Там само. С. 27.

³³ Ясь О.: 1) Українська зарубіжна історіографія 1945–1991 рр.: проблема поколінь та організація дослідницької праці. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики* [Число 5] / *Історіографічні дослідження в Україні* [Вип. 10]: Збірка наукових праць на пошану академіка НАН України В. А. Смолія: У 2 ч. / Відп. ред. М. Ф. Дмитрієнко, Ю. А. Пінчук. Київ: НАН України. Ін-т історії України, 2000. Ч. 2. С. 352–391 ; 2) Українська зарубіжна історіографія

Специфіку висвітлення англomовною історіографією проблем соціальної історії України другої половини 40-х – середини 60-х рр. XX ст. проаналізовано в дисертації Н. Лаас³⁴.

В останнє десятиріччя історіографічне опрацювання історії України радянської доби інтенсифікується. Показова тут дисертація Ю. Лаєвської, присвячена з'ясуванню ступеня вивченості перетворень в економіці УРСР за доби М. Хрущова (1953–1964 рр.), у тому числі руху за комуністичну працю і реформи децентралізації управління промисловістю. Дослідниця наголошує на тому, що радянська історіографія не спромоглася неупереджено і всебічно висвітлити та оцінити економічні процеси в УРСР, а проблематика руху за комуністичну працю стала найбільш заідеологізованою ділянкою наукового розроблення хрущовських реформ³⁵.

Історіографічний аналіз суспільно-політичних процесів в УРСР другої половини 1940-х – першої половини 1960-х рр. перебуває у фокусі уваги Ю. Ніколайця³⁶. У контексті своєї тематики Ю. Ніколаєць досліджує історіографію суспільно-політичної активності робітництва. Але мета його пошуків, з одного боку, передбачає історіографічне узагальнення участі всіх соціальних груп у суспільно-політичних процесах, а з іншого, не зачіпає інших сфер соціальної активності, що зумовлює опосередкованість його доробку щодо предмета нашого дослідження.

Отже, в сучасній вітчизняній історичній науці наявна низка нових публікацій з методології й методики історіографічних досліджень. У них порушені не тільки історіософські й теоретичні проблеми перебудови історичної науки, але й визначені нові підходи до низки питань; ці праці очищені від принципу партійності і заполітизованості. Стосовно предмета нашого дослідження варто відзначити спад зацікавленості вітчизняних істориків проблематикою робітництва як у конкретно-історичному, так і в історіографічному аспекті.

Окремий блок робіт становить російська історіографічна література. Варто, зокрема, назвати статті І. Ковальченка³⁷, Н. Разуваєвої³⁸,

1945–1991 рр. у світлі рефлексій її репрезентантів. *Ейдос. Альманах теорії та історії*. Вип. 1. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2005. С. 333–357.

³⁴ Лаас Н. О. Проблеми соціальної історії України другої половини 40-х – середини 60-х рр. XX ст. в англomовній історіографії: Дис. ... кандидата іст. наук: 07.00.06 / Ін-т історії України НАН України. Київ, 2009. 245 арк.

³⁵ Лаєвська Ю. В. Перетворення в економіці України в 1953–1964 рр.: історіографія проблеми: Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Донецький національний ун-т. Донецьк, 2008. Арк. 179.

³⁶ Ніколаєць Ю. О. Суспільно-політичні процеси в УРСР другої половини 1940-х – першої половини 1960-х років: українська історіографія: Дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.06 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2008. 481 арк.

³⁷ Ковальченко И. Д. Методы исторического исследования. 2-е изд., доп. Москва: Наука, 2003. 486 с.

³⁸ Разуваева Н. Н. Старые концепции и новые подходы: рабочий класс СССР в исторической литературе. *Вест. Челябинского государственного университета*. 1992. Вып. 2. Т. 1. С. 49–61.

Н. Кузнєцової³⁹, Г. Григор'євої⁴⁰, М. Степанова⁴¹. Автори зазначених робіт доходять висновків, що концепція створеного в СРСР розвинутого соціалістичного суспільства характеризувала його як вище досягнення соціального прогресу, що не залишало місця для аналізу труднощів і протиріч розвитку. У сучасній російській історіографічній науці досить помітною, на нашу думку, є докторська дисертація А. Трофимова⁴², в якій здійснено комплексний історіографічний аналіз радянського суспільства періоду хрущовської «відлиги» (1953–1964 рр.). Як і аналогічні проекти вітчизняних історіографів Ю. Лаєвської і Ю. Ніколайця, дисертація А. Трофимова частково охоплює предмет і нашого дослідження. А. Трофимов визнає факт частоті кореляції потребами політико-ідеологічної кон'юнктури завдань сучасної російської науки і те, що в сучасній російській історіографії збережене політизоване тло. На жаль, у дисертації вченого, як і у вітчизняних новітніх дисертаціях з історіографії, відсутній аналіз зарубіжної літератури, що різко обмежує аналітичні можливості історіографа.

Отже, здійснений аналіз історіографічних досліджень із заявленої проблематики дозволяє зробити висновок, що тема робітництва УРСР повоєнного двадцятиріччя (1946–1965 рр.) ще не стала предметом спеціального історіографічного вивчення. Існуюча історіографічна традиція відзначається фрагментарністю. Водночас накопичення значного конкретно-історичного джерельного комплексу та його великий потенціал створює науково-концептуальні передумови для розлогого та спеціалізованого тематично-історіографічного дослідження.

У підрозділі 1.2 «Репрезентативність історіографічних джерел» характеризуються залучені до дисертації джерела й визначаються їх інформаційні можливості. Джерельна база дослідження формувалася протягом семи десятиліть і за останні десятиріччя істотно збагатилася шляхом залучення до наукового обігу численних документів, що раніше перебували у спецфондах архівів, появи на їх основі якісно нових конкретно-історичних праць, аналізу й синтезу кращих здобутків радянської, сучасної вітчизняної

³⁹ Кузнєцова Н. В. Отечественная историография об экономических и социальных проблемах послевоенного восстановления и развития страны в 1945–1953 гг. *Вестник ВолГУ*. Серия 4. 2005. Вып. 10. С. 141–153.

⁴⁰ Григорьева А. Г. Советская повседневность и уровень жизни населения СССР в 1953 – 1964 гг.: к постановке проблемы. *Теория и практика общественного развития*. 2010. № 3. С. 216–218.

⁴¹ Степанов М. Г.: 1) Феномен советской историографии в современных исторических исследованиях. *Известия Алтай. гос. ун-та*. 2008. Вып. 4–5. С. 196–202. ; 2) Основные тенденции развития постсоветской исторической науки (1990-е – начало 2000-х гг.). *Вестник ТамбовГУ*. Серия: Гуманитарные науки. 2009. Вып. 3(71). С. 243–249.

⁴² Трофимов А. В. Советское общество 1953–1964 годов в отечественной историографии: политика и экономика: Дис. ... д-ра ист. наук: 07.00.09 / Уральский государственный экономический университет. Екатеринбург, 1999. 515 л.

та зарубіжної традиції історіописання. Джерельний корпус історіографії робітничого класу УРСР повоєнного двадцятиріччя (1946–1965 рр.) дозволяє відтворити особливості й конкретно-історичні умови діяльності декількох поколінь істориків як в Україні, так і за її межами, які активно займалися дослідженням проблеми. Системно взятий спектр науково-дослідницької продукції дає різноманітні відомості: про ступінь і темпи розроблення обраної теми та приріст наукових знань, методика досліджень, творчу лабораторію вчених, теоретико-методологічне підґрунтя наукових розвідок, тематичну палітру. Більш за те, всі вони – реальне свідчення про власне стан історичної науки, а отже, – допомагають вивчати історію історичної науки і поступ у дослідженні проблеми «Робітничий клас УРСР в повоєнне двадцятиріччя (1946–1965 рр.)».

У підрозділі 1.3 *«Теоретико-методологічні засади дослідження»* зазначено, що у світлі антропологізації історіографії методологічними підходами в роботі виступили надпартійність, герменевтика та сцієнтизм. У дисертації використані основоположні принципи історизму, об'єктивності, системності, всебічності, наступності (спадкоємності). Методи дослідження пов'язані з метою, завданнями, об'єктом і предметом дисертаційної роботи. Специфікою історіографічного дослідження є наявність декількох методологічних рівнів, вищий з яких – філософський. З переліку методів цієї групи нами використані аналіз і синтез. Наступним рівнем вважаються загальнонаукові методи, з яких ми послуговувалися методом класифікації й типологізації та методом ідеалізації (абстрагування). Спеціально-історичні методи займають третю сходинку в градації методів. У складі інструментарію пропонованої роботи застосовані історико-генетичний, хронологічний, проблемно-хронологічний, біографічний, порівняльно-історичний методи, а також методи періодизації, контент-аналізу, діалектизм ретроспективного і перспективного аналізу.

Таким чином, у першому розділі встановлено, що на сьогодні не вироблено стрункої системи положень, які давали б відповідь на питання про сутність процесу наукового вивчення історії робітництва УРСР повоєнного двадцятиріччя, тобто відсутня власне наукова концепція проблеми. Дослідження цілком забезпечене джерельною базою, залучено весь комплекс наукової літератури, рівноцінно представлені хронологічні періоди та історіографії різних країн, що дає можливість виконати поставлені завдання, досягти сформульованої мети. Теоретико-методологічні засади дослідження базуються на з'ясуванні ключових термінів та понять дисертації, обґрунтуванні обраних підходів, пріоритетних принципів та методичного інструментарію.

Другий розділ «Радянська історіографія робітничого класу в 1946–1965 рр.» структурно поділяється на два взаємопов'язані підрозділи, в яких розкрито становлення радянського історіописання в повоєнне двадцятиріччя.

У підрозділі 2.1 *«Пізньосталінська історіографія проблеми (1946–*

1953 рр.)» виявлено, що перші повоєнні нариси фокусували увагу на високих темпах відновлення індустрії, підвищенні культурно-технічного рівня робітничого класу. Керуючись статистичними даними обсягів валового виробництва, автори цих брошур указували тільки досягнення радянської планової економіки, її перевагу над ринковими відносинами. Суб'єктивний, заангажований підбір фактів, їх підгонка під партійні доктрини, закритість архівів і критичний брак документальних публікацій знизили наукову цінність означених робіт до рівня публіцистики, а суспільно-політичні умови радянської дійсності звели роль науковців до коментування та ілюстрації виключно позитиву. У працях, присвячених відбудові промисловості, певно відображена і трудова діяльність українських робітників перших повоєнних років. Однак відсутність джерельної бази, описовий характер, підміна детального аналізу начотництвом і постійним цитуванням «Короткого курсу історії ВКП(б)», а також написання робіт «по гарячих слідах» призвели до вкрай низького рівня цієї продукції, зниження її статусу до пропагандистських панегіриків правлячій партії та науково-популярних нарисів. Зазвичай, авторами подібних праць були не лише професійні історики, але й керівники окремих галузей народного господарства, директори підприємств, передові робітники, партійні і радянські функціонери. Утім корпус цих праць містить значний обсяг фактичних даних, прикладів, передає дух часу. Роботи перших повоєнних років заклали підвалини процесу становлення радянської історичної літератури з теми повоєнного робітництва УРСР з її міфологемами і протиріччями.

У підрозділі 2.2 «Вивчення проблем робітництва в період хрущовської «відлиги» (середина 1950-х – середина 1960-х рр.)» зазначено, що протягом другого повоєнного десятиріччя основним призначенням радянської історичної науки, незважаючи на більш сприятливі для її розвитку умови, залишалося коментування і пропаганда партійного курсу. Поява терміну «велике десятиріччя» і проголошення курсу на розгорнуте будівництво комунізму поставили перед істориками завдання досліджувати сучасність, по суті, виконуючи невластиві їм функції соціологічної та політологічної наук.

У розрізі робітничої тематики радянськими істориками досліджувалися, в першу чергу, питання трудової активності робітників та руху за комуністичну працю, відновлення і розвитку промисловості, партійний і громадський контроль виробничих процесів. Проблеми ж підготовки, чисельності та складу робітничого класу, зміни його культурно-технічного рівня і стану матеріального забезпечення практично не вивчалися радянською історичною наукою, зокрема, внаслідок фактичної відсутності документальної та статистичної бази першоджерел.

Отже, у другому розділі з'ясовано, що часткова лібералізація суспільства, викликана «відлигою», сприяла появі конструктивної критики в низці радянських досліджень. Саме в 1946–1965 рр. почав складатися методологічний і фактологічний каркас радянської історіографії повоєнного

робітництва Української РСР. Однак через партійність, обмежене інформаційне й методологічне середовище вітчизняні історики другої половини 1950-х – першої половини 1960-х рр. не змогли переступити за межі радянської ідеологічної матриці.

У третьому розділі «Відображення історії робітничого класу УРСР в радянській науковій літературі другої половини 1960-х – початку 1990-х рр.» досліджено особливості радянської історіографії зазначеного періоду.

У підрозділі 3.1 *«Неосталінські історіографічні метаморфози другої половини 1960-х – першої половини 1980-х рр.»* досліджено радянську історіографію означеного часу з історії робітничого класу України в повоєнне двадцятиріччя. Зокрема, відзначається присутність великого масиву різноманітних історіографічних джерел: від фундаментальних узагальнювальних академічних праць і дисертацій до журнальних статей і розвідок. Особливістю історіографічної ситуації досліджуваного періоду стала наявність значної кількості робіт, створених за межами республіки, переважно в союзних науково-дослідних центрах. Незважаючи на охоплення великої кількості аспектів теми та її комплексне вивчення силами не тільки істориків, але й філософів, соціологів, економістів, етнографів, до середини 1980-х рр. стає очевидним, що радянська історіографія зжила себе в «класичному» історико-партійному аспекті.

У підрозділі 3.2 *«Наукова література періоду Перебудови (1985–1991 рр.)»* зазначено, що в другій половині 1980-х рр. вчені спробували визначити перелік конкретно-історичних протиріч розвитку радянського робітничого класу. Одне з основних протиріч зводилося до того, що, попри значне збільшення соціального і виробничого потенціалу робітничого класу і підвищення підготовленості до творчої професійної діяльності, умови праці робітників фактично погіршилися. Послаблення можливостей трудящих у реалізації соціального потенціалу дослідники пов'язували з певними суспільними детермінантами. Частина авторів розвивала положення про соціальне відчуження від власності і влади. Як виробник матеріальних благ, робітничий клас виявився, зазначалося в публікаціях, витісненим від процесу управління і розпорядження власністю. Від імені трудящих нею розпоряджалися партійні функціонери. Централізація власності формувала механізм влади, що не потребує соціального пріоритету робітничого класу. Політичний процес розвивався в такий спосіб, що система управління суспільством через апарат державної влади ставала все більш розгалуженою і сильною, а самоврядування трудящих не отримувало широкого розвитку.

За оцінками дослідників другої половини 1980-х рр., між офіційно проголошеними положеннями про провідну роль робітничого класу і реальними умовами його існування і професійної діяльності в повоєнні десятиріччя немає нічого спільного. В історіографію увійшли усвідомлення і можливість констатувати, що за декларативними фразами про те, що

робітничий клас є панівною політичною силою і господарем виробництва, не стояло реальних механізмів для реалізації проголошуваних прав. Іменем робітничого класу прикривалася політика, яка не мала нічого спільного з інтересами народу і, власне, робітничим класом. Командно-адміністративна система стала гальмом у розвитку країни, призвела до глибокої економічної, політичної й ідеологічної кризи, соціальних протиріч. Одним із таких протиріч, за констатацією істориків перебудовного періоду, стало, по суті, протистояння між робітничим класом і трудящими, з одного боку, і бюрократією – з іншого. За сміливим переконанням істориків, саме наприкінці 1950-х – у першій половині 1960-х рр. почала швидко зростати кількість органів виконавчої влади, зацікавлених у збереженні колишніх порядків, і таких, що прагнули саботувати зміни, які підривали їх положення.

Соціальне відчуження робітничого класу як від власності, так і від влади, тривале відсторонення рядових трудівників від управління суспільством і виробництвом стали, на думку дослідників, свідченням серйозного відступу держави від справжніх інтересів народу та робітничого класу.

Таким чином, в третьому розділі розкрито подальший поступ радянської історіографічної традиції. Наголошено на тому, що незважаючи на велику чисельність праць, у яких розглядалися різноманітні аспекти робітничої тематики повоєнного двадцятиріччя, дослідники залишалися всередині радянської парадигми, і вихід із неї міг відбутися тільки за наявності кардинальних позанаукових стимулів.

У четвертому розділі «Сучасна вітчизняна історіографія (1991–2017 рр.)» досліджується стан вітчизняної історіографії робітничого класу УРСР повоєнного двадцятиріччя після розпаду СРСР і проголошення державного суверенітету України.

У підрозділі 4.1 *«Становлення україноцентричної теоретико-концептуальної моделі проблеми»* наголошено, що розпочаті в перебудовчу добу помітні й позитивні зрушення в теоретико-методологічній, концептуальній та історіософській областях історії України отримали активне продовження в 1990-ті рр. Водночас слід зазначити, що неочікувано потужний поштовх до радикального переосмислення як усієї історії України, так і повоєнного двадцятиріччя і місця українського робітництва в цьому часовому проміжку, за своєю природою став наслідком не внутрішньої логіки розвитку безпосередньо історичної науки. Оновлення поступу вітчизняного історіописання зазнало потужного зовнішнього політичного імпульсу 1991 р., який, завдяки підготовленому ґрунту, започаткував радикальне переосмислення вітчизняного історіописання. Вироблення новітніх теоретико-методологічних основ, пізнавального інструментарію, становлення україноцентричних тематичних напрямів, накопичення фактологічного матеріалу сприяли формуванню національної історіографії.

Головним умовиводом започаткованої незалежної історичної науки стало розуміння того, що в фокусі уваги дослідників має перебувати людина (людність, спільноти, соціальні групи), тобто вивчати українську історію слід з історико-антропоцентричних позицій.

У підрозділі 4.2 «*Перегляд радянських оцінок історії повоєнного робітництва УРСР (1946–1965 рр.)*» доведено, що можливість залучення світових теоретико-методологічних інструментів та об'єктивний плюралізм дали змогу по-новому, аполітично переглянути сторінки повоєнної історії робітництва. Сучасні дослідники зазначають, що формаційні особливості розвитку соціальної структури робітників промисловості України в повоєнну добу зводилися до таких переваг планової економіки, як відсутність безробіття та універсальна безоплатність навчання й освіти, і до таких мінусів, як незатребуваність нових технологій, переважно екстенсивний характер зростання виробництва, марність спроб урахувати в директивах усі деталі технічного розвитку без зацікавленості в ньому виробників, зрівнялівка у заробітній платні.

Адміністративно-командна система негативно впливала на виробничу діяльність робітників і вела до зниження результативності промислового потенціалу України, що викликало соціальне невдоволення, породжувало байдужість і розчарування серед робітництва. Виробнича діяльність індустриальних виробників, їх трудова і громадсько-політична активність стримувалися бюрократичним управлінським апаратом.

Оцінюючи участь робітників у суспільно-політичному житті повоєнного СРСР, сучасні науковці доводять, що робітники не складали більшості членів КПРС, не відігравали вирішальної ролі в її керівних органах, суттєво не впливали на характер дій партії, її політичну тактику. Одним із головних висновків сучасних вітчизняних дослідників є теза про те, що вплив повоєнного робітництва УРСР на соціально-економічні процеси в республіці не відповідав потребам і тенденціям розвитку суспільства та історичній ролі робітників у виробничому і суспільно-політичному житті.

У підрозділі 4.3 «*Генеza нових тематичних напрямів*» встановлено, що відсутність ідеологічних і бюрократичних перепон та наявність нових умов наукової творчості нині сприяють розробленню тем, дослідження яких за радянської доби було неможливе. Однією з таких тем, що майже не опрацьовувалася радянськими істориками, є використання праці військовополонених, інтернованих, повернутих репатріантів та оstarбайтерів. Науковцями доведено, що залучення спецконтингенту до відбудовчих програм значною мірою вирішувало проблему кадрового забезпечення, а відтак мало сприяти виконанню виробничих завдань підприємств. Проте, незважаючи на кількісну перевагу військовополонених над вільнонайманими робітниками, продуктивність праці перших була нижчою. Характеризуючи їхній внесок у повоєнну відбудову як суттєвий,

дослідники довели, що головний тягар відбудовчого періоду лягав на плечі радянських робітників.

Акцентована увага на тому, що значний спротив системі влади в цей період виявляє саме робітництво: страйки робітників у повоєнний період, спорадичні й неорганізовані, згодом переростають у могутній робітничий рух проти тоталітаризму і влади компартії. Вчені уперше розглядають витоки робітничого спротиву, а згодом – і руху після завершення складання промислового робітничого класу на власній базі. Науковцями підкреслено, що робітництво стало додатковим, а не планованим владою продуктом проведеної модернізації.

У пошуках причин сьогодинішнього збройного конфлікту на Сході країни вчені доходять висновку, що, попри удаваний інтернаціоналістський вигляд влади сталінської епохи, вона виступала потужним фактором процесів денаціоналізації, підосновою яких стала навздогінна модернізація. Власне, своєю практикою вона втілювала більшовицьку концепцію неминучої, історично прогресивної асиміляції. Оскільки ж міста Сходу УРСР, не ставши повноцінними центрами урбанізації, залишилися поселенням «при» шахті/заводі, то й етносоціальні та етнокультурні процеси тут мутували; асиміляція на обмеженому соціальному ґрунті мала невідворотні наслідки. У новітніх дослідженнях наголошується, що репресії й депортації за національною ознакою фактично знищили історичну етнопонаціональну конфігурацію Південно-Східної України.

У *підрозділі 4.4 «Історія повсякденності»* досліджується історія повоєнного робітництва в контексті історії повсякденності, показано, що життя радянських робітників відбувалося в умовах жорсткого державного регулювання та контролю за всіма сферами.

Сучасні історики підкреслюють, що головними причинами невисокого рівня життя представників повоєнного робітництва стали не стільки наслідки війни, скільки реалії адміністративно-командної системи, яка перерозподіляла кошти, передовсім, на користь важкої промисловості та військових програм, нехтуючи виробництвом товарів народного споживання. У результаті вивчення особливостей повсякденного життя українського робітництва науковці дійшли висновку, що основною його характерною рисою залишалась невідповідність між значною зарплатою та обмеженими можливостями задоволення матеріальних і культурних потреб. Війна до мінімуму обмежила ресурси країни й споживчі фонди. У поєднанні з економічною домінантою відбудови й підвищеною увагою до нарощування потенціалу ВПК ці чинники звужували асортимент послуг і товарів для більшості робітників.

Серед концептуальних узагальнень аналізу подій на повоєнному часовому проміжку ключове положення пов'язане з дисонансом популістських декларацій та ідеологічної риторики, з одного боку, та справжнім станом речей у соціальній сфері, – з іншого. Дослідники вбачають

у цьому не тільки викликані війною та гонкою озброєнь тимчасові труднощі, але наслідки принципових підходів правлячої верхівки до співвідношення між потребами економіки й інтересами пересічних робітників, що останні забезпечувалися за залишковим принципом.

Отже, у четвертому розділі дисертації охарактеризовано процес становлення новітньої вітчизняної історіографії, визначені основні концептуальні й методологічні підходи, використовувані сучасними українськими істориками під час дослідження історії робітничого класу УРСР повоєнного двадцятиріччя (1946–1965 рр.), встановлена теоретична й науково-практична цінність праць сучасних вітчизняних учених.

У п'ятому розділі **«Зарубіжна історіографія проблеми (1946–2017 рр.)»** досліджені західна, діаспорна та російська історіографічні традиції.

У підрозділі 5.1 *«Робітничий клас УРСР (1946–1965 рр.) в оцінці західної радянології»* наголошено, що західна історична наука велику увагу приділяла вивченню українського радянського суспільства в повоєнне двадцятиріччя, зокрема, дослідженню становища робітників як однієї з найчисельніших груп радянського соціуму.

Особливістю західноєвропейської та американської історіографії є розгляд зазначених питань крізь призму аналізу економіки СРСР, а також соціальної історії. Характеризуючи перше повоєнне десятиліття як апогей сталінської консервативної економічної політики, західні вчені, визнаючи досягнення в процесі відновлення радянської економіки, констатували повернення до економічної моделі 1930-х рр. з форсованим розвитком промисловості і ще більшим погіршенням рівня життя радянських робітників. На думку західних дослідників, у період двох перших повоєнних п'ятирічок чітко позначилася криза економіки сталінського типу.

Глибоко проаналізувавши причини і передумови економічних реформ М. Хрущова, представники західної історіографії відзначають їх позитивний вплив на становище робітників. Загалом західні дослідники більш позитивно оцінюють економічну політику М. Хрущова, ніж радянські науковці, а її прорахунки пов'язують з факторами системного характеру.

На думку науковців, у післявоєнні десятиліття відбулася диференціація в середовищі радянських робітників, формування т.з. «робітничої аристократії» і скорочення загальної чисельності робітничого класу під впливом процесів механізації та автоматизації виробництва, науково-технічного прогресу. Значна увага західними дослідниками приділялася пошуку елементів ринкової економіки і формуванню протиріч у середовищі робітництва внаслідок прихованого безробіття і зрівняльної оплати праці.

У 1980–2010-х рр. у радянології на зміну протистоянню тоталітаризм-ревізіонізм прийшла низка нових соціологічних концепцій вивчення радянського суспільства і становища в ньому робітників. Серед великої

кількості парадигм особливо варто виділити теорії «конвергенції», «єдиного індустріального суспільства», «постіндустріального суспільства», представники яких намагалися довести наявність у радянському робітничому класі процесів розшарування і переродження в бік капіталістичної формації. Водночас продовжувала акцентуватися увага на тоталітарній бюрократичній системі та елітарному характері влади в СРСР.

У підрозділі 5.2 «Українське радянське повоєнне робітництво в роботах істориків діаспори» доведено, що українська діаспорна історична наука приділила значну увагу вивченню становища робітництва УРСР у повоєнну добу. Стурбованість істориків викликала політика трудових міграцій, трактована дослідниками як прихована русифікація. Паспортна система і різке обмеження можливості випускників шкіл вступати до вищих навчальних закладів оцінені діаспорними фахівцями як намагання радянської влади мобілізувати українську молодь на виробництво.

Істориками української діаспори соціалістичне змагання оцінюється як формалізм і штучний елемент пропаганди. Дослідники вказують на невідповідність соцзмагання задля широких верств робітництва: створення ідеальних умов праці одиницям і приписування їм показників декількох працівників призводило до перегляду норм виробітку в бік збільшення для всієї спеціальності, що призводило до обкрадання простих робітників.

Діаспорна історична наука надала вкрай негативні оцінки повоєнному радянському суспільному ладу. Вченими акцентована увага на тотальному безправ'ї українських радянських робітників через установа системи державного капіталізму, за умов якої влада належить партійній еліті з жорстокою експлуатацією робітництва. А відродження російського великодержавного шовінізму ще більше ускладнило становище українських робітників і призвело до ідейної деморалізації та організаційної розпорошеності.

Діаспорна україністика, попри недоступність до радянських архівних першоджерел (діаспорні вчені використовували опубліковані радянські статистичні збірники, наукову періодику та наявні монографії), мала доступ до теоретико-методологічного інструментарію світової історичної науки. Результатом цих умов стало створення аутентичної, цілком вірогідної концепції з питання становища українського робітництва двох перших повоєнних десятиліть. Незважаючи на власну партійність, українські діаспорні історики, на відміну від радянських колег, мали змогу створювати праці дійсно наукового, а не пропагандистського, описового характеру, результатом чого стало запозичення новітньою незалежною українською історіографією великої кількості історіографічних фактів та умоглядних висновків діаспорної історіографії.

У підрозділі 5.3 «Проблемно-тематичні напрями в сучасній російській парадигмі» зазначено, що у російському суспільстві з середини 1990-х рр. публіцистична аргументація поступово змінилася серйозними історичними

дослідженнями і економічними викладками. У концептуальному плані стався поворот у розгляді комплексу соціальної історії повоєнного періоду. Поява нових методологічних підходів, таких як модернізаційний, ліберальний, плюралістський, значне збільшення джерельної бази шляхом уведення раніше засекречених архівних матеріалів, залучення даних зарубіжної статистики, соціологічних питань і бюджетних досліджень дозволило з різних ракурсів підійти до розгляду повоєнної історії радянських робітників. Більш широкий доступ дослідників у центральні і регіональні архіви сприяв значному розширенню і зміні кола джерел. Зросла увага до історії окремих груп робітничого класу (жінок, молоді, демобілізованих військовослужбовців, військовополонених), посилювався інтерес до питань повсякденності, активізувалися демографічні розвідки.

Водночас, разом із подоланням негативних рис радянської історіографії, в сучасній російській літературі створені нові кон'юнктурні і догматичні нашарування, виникла велика кількість спрощень, спотворень, тенденційності. Характерними особливостями російської історіографії останнього десятиліття є значна політизованість та наявність спроб приватизувати післявоєнну історію, «націоналізувати» і по-новому міфологізувати радянський період.

Таким чином, у п'ятому розділі досліджена зарубіжна історіографічна традиція, з'ясовані особливості західної радянології, встановлені підходи, трактування та погляди на повоєнне робітництво УРСР істориків української діаспори, розкриті тенденції та проблемно-тематичні напрями сучасної російської історіографії історії робітничого класу УРСР повоєнного двадцятиріччя (1946–1965 рр.).

ВИСНОВКИ

Вивчення радянської, української та зарубіжної літератури другої половини 1940-х – 2017 рр. показало, що протягом досліджуваного історіографічного часу в гуманітарному спектрі наук зберігається стійкий інтерес до проблематики українського робітництва повоєнного двадцятиріччя. Аналіз виявленого комплексу історіографічних джерел із проблематики засвідчив, що наявні праці відрізняються розмаїттям підходів та оцінок у висвітленні й трактуванні окремих подій та явищ. Виходячи з цього, вважаємо за доцільне сформулювати найбільш важливі, на нашу думку, узагальнювальні висновки.

1. Дослідивши стан наукового розроблення теми, ми виявили певну історіографічну традицію та простежили її генезу, яка, втім, відзначається значною кількістю протиріч, фрагментарністю, відсутністю комплексної наукової концепції, що давала б відповідь на питання про сутність процесу наукового вивчення історії робітничого класу УРСР повоєнного двадцятиріччя.

Виявлена та упорядкована джерельна база історіографії робітничого класу УРСР повоєнного двадцятиріччя (1946–1965 рр.) дозволяє відтворити генезу історіографічного процесу, простежити хід накопичення історіографічних фактів з досліджуваної проблеми, їх об'єктивність і повноту, а також виділити коло питань, які не отримали достатнього висвітлення в історіографії або вивчення яких фальсифіковано та заангажовано і таким чином встановити перелік тем для подальшого конкретно-історичного вивчення.

2. Доведено, що перше повоєнне десятиріччя в радянському історіописанні ознаменувалося апогеєм сталінщини, квінтесенцією чого стала остаточна підміна номінальних гасел «дружби народів» на майже відкритий російський шовінізм. Робітничій тематиці відводилася важлива ідеологічна функція: доведення доцільності продовження використання в економіці командно-адміністративних методів управління воєнного часу вже у мирну добу та посилення ідеологічного оброблення населення внаслідок перебування частини українського робітництва на окупованій території і перманентного спротиву радянській владі з боку УПА в західному регіоні УРСР. Позбавлення доступу науковців до архівів і правдивих статистичних зведень, брак документальних публікацій, зведення ролі істориків до коментування партійних директив, а наукових праць – до описової ретрансляції виключно позитивних моментів участі робітників у повоєнній відбудові, пропагандистський акцент на розгортанні соціалістичного змагання вкрай негативно позначились на формуванні початкового етапу історіописання теми. Відсутність можливості об'єктивно оцінити не лише досягнення, але й прорахунки заклали фундамент неоднозначного радянського історіописання історії українського повоєнного робітництва.

Встановлено, що перші позитивні зміни відбуваються відразу після смерті Й. Сталіна і передують XX з'їзду КПРС. Однак саме цей партійний форум визначив напрям перегляду сталінської концепції історіописання, викрив найбільш безглузді міфологеми сталінської версії минувшини, призвів до часткового відкриття архівів та оформлення координаційної системи історичних досліджень. Звернення радянських учених до робітничої тематики найчастіше відбувається в контексті змалювання відбудови індустрії, в першу чергу, – важкої промисловості. Детально описується відбудова Донбасу, створення індустріального комплексу в західних областях та участь у цьому процесі робітників не лише України, але й інших республік СРСР, особливо акцентується увага на залученні робітництва РРФСР. Водночас у зазначений період на сторінках наукових праць з'являється конструктивна критика, наголошено на ряді недоліків, якими супроводжується відбудова промисловості. Однак загалом визнання прорахунків носить формальний характер, а героїзація українських робітників посилюється, зокрема, задля маскуванню вад і прорахунків

господарського та партійного керівництва, його невдалих економічних експериментів.

Посилення у другій половині 1960-х рр. неосталінських тенденцій у всіх сферах суспільно-політичного життя, збільшення тиску і репресій проти інакодумців призвели до остаточної консервації встановлених порядків та інтеграції науковців у радянську ідеологічну матрицю.

Визначено, що директивна актуалізація розвитку суспільних наук у другій половині 1960-х рр. з акцентом на розроблення робітничої тематики стимулювала створення низки праць, присвячених історії радянського робітництва. Період двох перших повоєнних десятиріч мав пріоритетне становище під час вибору радянськими вченими хронологічних меж досліджень. Однак, незважаючи на актуальність і пріоритетність обраної тематики, праці науковців 1960-х – першої половини 1980-х рр. повністю йшли у фарватері офіційного ідеологічного курсу. Так, ключове місце посіло створення доказової бази однієї з провідних тез радянської ідеології щодо провідної ролі робітників у всіх сферах суспільно-політичного життя. Однак тенденційний підбір статистичних і фактичних даних, нехтування і замовчування негативних явищ та використання догматичних формул і директивних висновків виключали об'єктивне змалювання становища робітництва та його ролі в суспільно-політичних процесах.

У зазначений період окремим напрямом досліджень стало з'ясування динаміки кількісних і якісних змін українського повоєнного робітництва, відстеження зростання питомої ваги кадрових робітників, посилення тенденцій до самовідтворення. Особливий акцент ставився на зростанні кваліфікації й освіти робітництва, збільшення висококваліфікованих професій, зростання заробітної плати та покращення житлових і побутових умов існування. Водночас радянські дослідники оминали незручні теми посилення протиріч внутрішнього соціального розвитку, що відображалися у збільшенні диспропорцій умов життя і праці різних загонів робітництва, акцентували увагу на номінальних, а не реальних показниках виплат. Тенденційний підбір фактів та їх поширення на всі категорії робітничого класу призводили до спотворюваного, необ'єктивного відображення дійсності. Вчені не приділили достатньої уваги питанням соціальної диференціації, пов'язаної з посиленням неоднорідності робітників, що стало результатом корінних змін у характері праці в повоєнний період. Радянським науковцям не вдалося провести об'єктивний аналіз еволюції соціальної структури робітництва в умовах розгортання НТР.

Досліджено, що в період гласності другої половини 1980-х рр. частина дослідників розпочала акцентувати увагу на реальному становищі робітництва в перше повоєнне двадцятиріччя. Уперше констатовано в цей час підлегле становище робітництва, його відчуження як від засобів виробництва, так і від реальної участі в управлінні суспільством, відсутність механізмів реалізації проголошених прав і можливостей. Утім вихід

вітчизняного історіописання за межі радянських ідеологічних матриць став можливим лише після здобуття Україною незалежності.

3. З'ясовано, що якісно нові умови функціонування системи вироблення наукового продукту, викликані постановом молоді незалежної держави з власною історією та історичною наукою, стимулювали перегляд усталених оцінок багатьох компонентів історії українського повоєнного робітництва.

Встановлено, що в новітніх вітчизняних працях зроблена спроба розвінчати міф радянської історіографії щодо хронічної нестачі трудових ресурсів замість їх край нерационального використання і пояснення цим прорахунків та невдач повоєнного періоду. Під новим кутом зору вітчизняні науковці поглянули на систему підготовки робітничих кадрів, яку характеризували як дієвий засіб ідеологічного впливу на молоде покоління і своєрідний спосіб формування «людини-гвинтика» системи.

Уперше у вітчизняній історичній науці дослідники отримали змогу правдиво оцінити низку злочинів сталінського режиму, які напряду вплинули на життя і професійну діяльність українських робітників. Серед злочинних дій повоєнної сталінщини на рівні з голодом 1946–1947 рр. сучасні українські історики виділили депортації кримських татар, вірмен, болгар, понтіїських греків та інших народів, які компактно проживали на території республіки. Окрім безсумнівної морально-етичної складової, цей злочин радянського режиму сукупно з загибеллю багатьох тисяч українців на фронтах Другої світової війни призвів до втрати значної кількості робочих рук, що, у свою чергу, деформувало структуру населення України та послугувало однією з причин масових міграцій на територію України представників інших народів, насамперед російського, і змін етнічного складу населення України. В умовах формування «єдиного радянського народу» така політика спрямовувалася на пришвидшення русифікації українського суспільства.

Актуалізації розроблення указанного напряду в останні роки «сприяли» воєнні дії на Сході України, які розпочалися в 2014 р. і перманентно тривають до сьогодні. Першопричини трагічних подій у східних областях пов'язуються сучасними українськими істориками з політикою відновлення трудових ресурсів Півдня і Сходу УРСР у перші повоєнні п'ятирічки, коли в результаті керованих зовнішніх міграцій населення гальмувалася консолідація національних сил. Подібна політика, на думку сучасних вітчизняних науковців, заклала «міну вповільненої дії» і через десятиліття вилилася у гібридну війну на Сході України. Українські вчені констатують, що саме радянська повоєнна доба відіграла вирішальну роль у генезі сучасних проблем Донбасу.

Аналізуючи причини невисокого рівня життя представників повоєнного робітництва, сучасні українські науковці наголосили, що головними факторами стали не стільки наслідки війни, скільки реалії адміністративно-командної системи, яка перерозподіляла кошти, передовсім,

на користь важкої промисловості і військових програм, нехтуючи виробництвом товарів народного споживання. Науковці доводять, що основна увага в діяльності громадсько-політичних організацій приділялася ідеологічним і виробничим, а не соціальним питанням, а тодішня практика фінансування соціальної сфери, підпорядкування соціальних проблем виробничим у роботі державних і громадських об'єднань формували свідомість людини, для якої матеріальні блага не пріоритетні. Подібне ставлення до робітництва з боку адміністративно-командної системи призвело до зниження результативності промислового потенціалу України, соціального невдоволення та розчарування робітників.

4. Становлення західної радянології розпочалося в умовах розгортання «холодної війни», що зумовило відповідний вектор радянознавчих досліджень при поєднанні академічних наук соціально-гуманітарного спектру з військовими спеціалізованими програмами. На початковому етапі розвитку від радянології потребувались відомості прикладного характеру для більш чіткого вивчення потенційного супротивника та усвідомлення становища, в якому перебували на той час великі соціальні групи радянського суспільства, у тому числі радянські робітники. Заходи подібного характеру мали використовуватись у пропаганді проти СРСР і країн соціалістичного табору, а також задля стримування подальшого розповсюдження «комуністичної загрози» через Атлантичний океан. Прагматичний характер та участь у створенні в підсвідомості пересічних американців «образу ворога» призвели до значної політизації радянознавчих праць перших повоєнних років. Утім такі обставини не стали фатальними для західної історичної науки і кардинально не знизили фаховий рівень перших робіт.

Доведено, що першою універсальною радянологічною концепцією, покликаного дати відповідь на будь-яке питання стосовно радянської дійсності, стала тоталітарна парадигма. Спрямована на забезпечення національних інтересів США і підтримку доказової бази переваги західного капіталістичного світу над радянським соціалізмом, вона активно використовувалася в прикладних політологічних дослідженнях, забезпечуючи підтримку зовнішньополітичного курсу США на конфронтацію з СРСР. Тоталітарна концепція радянології завдячує працям західних політологів Х. Арендт, М. Фейнсода, К. Фридриха, З. Бжезинського. У роботах Б. Вольфа, Дж. Кеннана, А. Улама підкреслений антинародний характер радянської влади, свавілля партійної еліти і, навпаки, безправ'я радянського робітництва. Часткова лібералізація суспільно-політичного життя в СРСР, пов'язана з приходом до влади М. Хрущова, і політична криза власне у США послабили позиції тоталітарного напрямку радянології. Прагнення молодого покоління професійних істориків виступити проти істориків-тоталітаристів, які прийшли в науку після служби в розвідувальних відомствах, і бажання знизити рівень політизації історичної науки

спричинили актуалізацію вивчення соціально-економічної історії СРСР, посилення становища представників ревізійоністського напрямку радянології. У працях Ш. Фітцпатрик, А. Мейера, У. Чейза, Х. Куромії, Л. Зігельбаума заперечується монотеїстичне уявлення про радянську систему, акцентована увага на соціальній історії, становищі радянських робітників. На відміну від істориків тоталітарного спрямування, які розглядали радянський суспільний лад як унікальний феномен організації людської цивілізації, ревізійоністи намагалися знайти спільні риси між становищем робітництва в СРСР і в країнах Заходу. У подальші повоєнні десятиліття до табору радянологів США і Великобританії приєдналися науковці Австралії, Франції, ФРН, Японії. Відмінними рисами європейських радянознавчих шкіл стали відсутність єдності в оцінці радянської дійсності і, як наслідок, наявність протилежних поглядів та оцінок. Із розпадом СРСР і здобуттям західними науковцями можливості працювати у відкритих архівах колишньої країни Рад відбулося послаблення тоталітарного і ревізійоністського напрямів у радянологічних студіях. При цьому поворот всесвітньої історичної науки до антропоцентризму та аксіологічних цінностей знайшов віддзеркалення в радянології у вигляді стимулювання розвитку історії повсякденності, постколоніальних студій, транзитології та інших новітніх течій всесвітньої Кліо.

На думку західних дослідників теза радянської пропаганди щодо провідної ролі робітничого класу в економічних відносинах і радянському суспільстві суперечить дійсному стану справ. Учені, навпаки, указують на жорстоку експлуатацію радянських робітників, їх відчуження від засобів виробництва, які, хоча й націоналізовані, втім перебувають у руках панівної партійної еліти. Унаслідок цього посилюється незацікавленість радянських робітників у виробництві й останні перетворюються на придаток технологічного процесу. Значення робітників зведено в цей час до пасивних виконавців розпоряджень партійних і господарських органів.

Західні дослідники намагаються довести негативний вплив КПРС на науково-технічний прогрес і темпи НТР, що розпочалася у другій половині 1950-х рр. На думку радянологів, КПРС пригнічувала творчість робітників, і в 1950-ті рр. остаточно перетворилась на гальмо подальшого прогресу. З великою кількістю інженерних прорахунків і загальною відсталістю радянської економіки закордонні дослідники пов'язують явище науково-технічної творчості робітників, їх активну участь у винахідництві та раціоналізації. Радянологи констатують кон'юнктурний, пропагандистський характер зазначеного феномену, що відіграв роль ідеологічного прикриття технічного відставання радянської індустрії.

Критики з боку західних радянологів зазнає ставка радянських і господарських керівників на моральні стимули праці, що не компенсувалися матеріальною зацікавленістю робітників. Дослідники розкрили широкий спектр проблем, пов'язаних із соціалістичним змаганням. Особливу увагу

привертає умовивід західних науковців про те, що внаслідок розгортання НТР, багаторазового ускладнення структури економіки і появи високотехнологічних галузей промисловості, соцзмагання, яке й до того мало формальний характер, остаточно перетворилося на «пропагандистську тріскотню» (Дж. Боффа). Радянологи наголосили на принциповій неможливості конкурентного змагання при відсутності приватного підприємництва, ринкових стимулів розвитку і державній монополії на засоби виробництва. Соцзмагання проголошено одним із методів тотальної експлуатації робітництва.

Зі скрутним становищем робітників і досягненням ними психологічної межі в «затягуванні ремінів» пов'язують західні дослідники також початок повномасштабних реформ М. Хрущова в усіх сферах життя радянського суспільства. Підкреслюється, що подальший соціально-економічний розвиток став неможливий без реформ, націлених на матеріальні інтереси робітників. Також через відміну «драконівських» статей сталінського робітничого законодавства і розширення свободи робітників загострилася проблема більш ефективного використання обмежених ресурсів.

Встановлено, що, оцінюючи процес збільшення робітництва у відсотковому відношенні до загальної кількості населення Української РСР у повоєнне двадцятиріччя, західні науковці акцентують увагу на значній кількості російських переселенців і посиленні процесів русифікації під гаслом збільшення індустріальних кадрів. Дослідниками встановлені низькі темпи відтворення власне українського робітництва як унаслідок об'єктивних причин (знищення великої частини чоловіків у період Другої світової війни), так і в результаті голоду 1946–1947 рр. і цілеспрямованої політики русифікації. Проведені розвідки дали змогу західним радянологам дійти висновків щодо свідомого проведення Москвою штучної політики посилення російського етносу на території УРСР і, навпаки, ослаблення української нації.

5. Окремою складовою конкретно-історичного опрацювання повоєнної робітничої тематики виступає діаспорна історіографічна традиція. Попри відсутність доступу до радянських архівних джерел, українським емігрантським вченим вдалося відтворити об'єктивну історію українського робітництва двох перших повоєнних десятиліть, правильно визначити ключові проблемні моменти і розробити основні концептуальні основи теми, перейняті «материковою» українською історичною наукою в 1990-х рр.

Аналізуючи повоєнний розвиток промисловості УРСР, діаспорні науковці наголосили на його свідомому гальмуванні на користь індустрії РРФСР, а також республік Середньої Азії. Використання у відбудові української промисловості великої кількості російських робітників діаспорні вчені пов'язують з намаганням русифікувати, в першу чергу, міста УРСР. Цим же вони пояснюють, навпаки, недопуск мешканців сільської місцевості до українських міст, їх спрямування на переселення до республік Середньої

Азії та введення паспортної системи. Переселення російських робітників на територію УРСР також пов'язується діаспорними вченими з посиленням негативних тенденцій зі збільшення прихованого безробіття серед місцевого українського робітництва, трактується як один з проявів національної дискримінації українців, що призвели до організаційної розпорошеності та ідейної деморалізованості українських робітників.

Дослідивши тенденції повоєнної радянської економічної політики, діаспорні історики вкрай негативно оцінюють стратегічний курс на гігантоманію, пояснюючи це залученням переважної більшості українських робітників у сировинних, енергоємних галузях промисловості, які значно перевищували потреби власне УРСР і призвели до дисбалансу української економіки.

Визначено, що однією з ключових тез української діаспорної історичної науки стало пояснення природи суспільного устрою СРСР. На відміну від офіційної радянської ідеології, емігрантські вчені кваліфікували його як «чистий» капіталізм. Єдиною відмінною рисою його від західного «класичного» капіталізму, на їх думку, стало одержавлення основних господарських структур і, в такий спосіб, становлення нової форми – державного капіталізму, при якому єдиним власником засобів виробництва є держава, а по суті – партійна і господарська номенклатура. Наслідком подібного стану справ згідно з діаспорною історіографією став когнітивний дисонанс, при якому пропагандистська теза радянської ідеології про знаходження засобів виробництва в руках робітників становила протилежність до реального становища робітництва і його тотального безправ'я.

6. Зазначено, що характерною особливістю російської історичної науки 1990-х – 2000-х рр. стало поєднання новаторства і традиціоналізму. Важливою гіпотезою новітньої російської історіографії є теза про те, що встановлення низької оплати праці і важкі матеріальні умови життя робітничого класу стали результатом цілеспрямованої політики сталінського керівництва, яке нав'язувало населенню т.з. «психологію війни», а не післявоєнної руйни і карткової системи. Також однією з головних причин низького рівня становища робітництва називається неадекватна пропорція між розвитком сировинних і обробних галузей промисловості.

Досліджено, що найважливішим висновком російської історіографії є твердження, що одержавлення процесів присвоєння, їх збільшувана централізація привели до величезного зростання перерозподільних тенденцій в економіці. За рахунок успішних підприємств безбідно існували тисячі збиткових. Ученими простежено порушення природних зв'язків результатів праці і прибутків, відзначений факт того, що пересічні трудівники своєю працею покривали безгосподарність і нестиковку зв'язків у виробництві. У таких умовах працювати ефективно ставало економічно і психологічно не вигідно. Російськими дослідниками встановлено, що окреслене положення

обумовлено, перш за все, адміністративно-командною системою управління, в якій посилилася опіка партійного апарату над органами державного і господарського управління. Партія, на думку сучасних істориків Росії, підім'яла під себе роботу радянських і господарських органів, утворивши єдину бюрократичну, авторитарну систему. Формалізм, що став основним змістом роботи, призвів до значного зниження трудової діяльності робітників у повоєнне двадцятиріччя. У роботах сучасних російських істориків особливо акцентовано, що відповідно до ідеологічних настанов минулого одержавлені всі сфери суспільного життя. Як конкретизували вчені, радянська держава перетворилася в основного власника засобів виробництва, роботодавця, посередника між виробником і споживачем, контролера за мірою праці і мірою споживання. Робітник, як це показано в працях російських вчених, не відчував себе вільним у процесі праці, не реалізовував уповні свої можливості, праця здійснювалася не стільки заради задоволення потреб людей, підвищення їх добробуту, скільки заради виконання державних планів, які розходилися з потребами суспільства.

7. Незважаючи на помітне зростання чисельності праць, присвячених тим чи іншим питанням історії українського повоєнного робітництва, чимало проблем залишаються малодослідженими, що дозволяє окреслити перспективи подальшого конкретно-історичного розроблення теми.

Відкриття архівів має сприяти більш повному забезпеченню конкретно-історичних досліджень першоджерелами, доступ до яких був обмежений у радянську добу. Сучасні українські науковці, на відміну від попередніх поколінь радянських істориків, діаспорних і західних фахівців, мають можливість спиратися на якісно новий фундамент першоджерел, який надасть відповіді на всі неоднозначні та заангажовані питання робітничої тематики. Публікація віднайдених архівних матеріалів, які в радянську добу входили до спецфондів і не видавалися дослідникам, значно підвищить рівень конкретно-історичного висвітлення теми.

Сучасний рівень розвитку вітчизняної історичної науки потребує створення комплексної праці, присвяченої історії робітництва України радянського періоду з перспективою фундаментального відтворення історії українського робітництва протягом всього історичного поступу. Залучення спеціалістів інших суспільствознавчих наук, у першу чергу, політологів і соціологів, сприятиме об'єктивній оцінці стану українського робітництва у сучасну добу та вироблення практичних рекомендацій щодо покращення становища робітників в Україні, зупинить деструктивні процеси і масову еміграцію українських робітників за кордон.

Післявоєнна надіндустріалізація з потужним фінансуванням ВПК і важкого машинобудування за рахунок потреб населення, зокрема багатотисячної армії робітників, дозволила вирішити глобальні завдання відновлення радянської економіки. Однак набуття цим курсом перманентного характеру призвело до окостеніння архаїчних, екстенсивних

шляхів економічного розвитку, що, у свою чергу, стало однією з головних причин зниження рівня життя робітників, їх соціального забезпечення. Унаслідок цього актуальним убачається дослідження процесів постійного перерозподілу матеріальних і фінансових ресурсів на шкоду інтересів робітників у контексті відстеження спроб із боку місцевих органів партійних і господарських структур хоч якось перешкодити такому перерозподілу і тим самим полегшити становище простих робітників або, навпаки, ускладнити його з метою вислужитися перед вищим начальством, відрапортувавши про дострокове виконання чергового завдання.

Глибшого вивчення вимагає порівняння розмірів заробітних плат, житлово-побутових умов і в цілому рівня життя радянських робітників та їхніх західних колег відповідного повоєнного періоду. Особливо цікавим виглядало б зіставлення матеріальних прибутків робітників УРСР і працівників країн Центральної Європи, які після завершення Другої світової війни ввійшли до складу соціалістичного табору, а також з робітниками країн Західної Європи, передовсім, Великобританії, Франції, Італії та обох Німеччин. Порівняльна характеристика окремих категорій робітників, починаючи з низькокваліфікованих чорноробів і завершуючи висококваліфікованими фахівцями, дала б можливість більш детально змалювати реальне становище українських робітників у повоєнне двадцятиріччя.

Необхідний подальший розвиток навичок роботи з історико-демографічною, ретроспективною економічною інформацією, освоєння прийомів економічного трактування демографічних показників, більш активне застосування результатів досліджень мікроісторії, таких як дані усної історії, особистого листування, звернень робітників у владні органи, скарги та їх зіставлення з макроісторією – статистичними даними, архівними документами партійних і господарських органів. Актуальним є створення банку записів спогадів колишніх робітників найбільш великих промислових підприємств України повоєнного двадцятиріччя, їх літературний запис і упорядкування. Аналіз інформації, отриманої за допомогою методів усної історії та історії повсякденності, дасть можливість простежити якісні зміни в трудовій діяльності та на рівні житлово-побутових умов. У цьому сенсі історія повсякденності уявляється найбільш перспективним і актуальним напрямком подальших конкретно-історичних досліджень, який допоможе дослідникам остаточно перейти від історії «фабрик і заводів» до історії особистості робочої людини.

СПИСОК ПРАЦЬ ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

І. Монографія:

1. Нефьодов Д. Робітництво УРСР повоєнного двадцятиріччя (1946–1965 рр.) в історіографії : монографія. Миколаїв : Іліон, 2018. 404 с. (17,7 д. а.)

Рецензія: Удод О. А. Робітництво у полі зору істориків: історіографічний екскурс [Рец.]. *Емінак*: науковий щоквартальник. 2018. № 3 (23) (липень–вересень). Т. 1. С. 154–157.

ІІ. Статті, опубліковані у фахових виданнях:

2. Nefyodov D. Relevance of the historiographic research of Ukrainian SSR workers of postwar twenty years (1946–1965). *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Історичні науки : збірник наукових праць / за ред. проф. Миколи Шитюка. № 2 (42), листопад 2016. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2016. С. 139–141.

3. Nefyodov D. The sources of the historiographic research of the Ukrainian SSR working class (1946–1965). *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Історія. Політологія. Збірник наукових праць. Вип. 16. 2016. С. 87–92. (*Index Copernicus*)

4. Нефьодов Д. В. Історіографія робітництва УРСР повоєнного періоду: зародження та перші кроки дослідження проблеми. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. Вип. 48. С. 242–244. (*Index Copernicus*)

5. Нефьодов Д. В. Історіографія робітництва УРСР повоєнного двадцятиріччя: дослідження проблеми в другій половині 1960-х – 1980-х рр. *Проблеми гуманітарних наук* : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Історія» / ред. кол. О. Петrenchко (гол. ред.) та ін. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2016. Вип. 38. С. 134–149.

6. Нефьодов Д. В. Розвиток сучасних вітчизняних історіографічних досліджень (На прикладі тематики радянського повоєнного робітництва). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Історія. Вип. 25. Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. О. А. Мельничука. Вінниця : ФОП Корзун Д. Ю., 2017. С. 403–409. (*Index Copernicus*)

7. Нефьодов Д. В. Робітництво УРСР у повоєнний період: зародження радянської історіографії теми (1946–1953 рр.). *Емінак*: науковий щоквартальник. 2017. 1 (17) (січень–березень). Т. 3. С. 61–66. (*Index Copernicus*)

8. Нефьодов Д. В. Соціалістичне змагання у середовищі українського повоєнного робітничого класу (1946–1965 рр.) у радянській історіографії

другої половини 1950-х – першої половини 1960-х рр. *Емінак: науковий щоквартальник*. 2017. 2 (18) (квітень–червень). Т. 2. С. 103–110. (***Index Copernicus***)

9. Нефьодов Д. В. Зростання культурно-технічного рівня робітників УРСР в повоєнне двадцятиріччя в радянській історіографії другої половини 1950-х – першої половини 1960-х рр. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Історичні науки. 2017. № 6 (311). С. 110–116.

10. Нефьодов Д. В. Відображення історії робітництва УРСР повоєнного двадцятиріччя (1946–1964 рр.) в радянській науковій літературі перебудовного періоду (1985–1991 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. Вип. 49. С. 233–236. (***Index Copernicus***)

11. Нефьодов Д. В. Відображення руху раціоналізаторів і винахідників в повоєнне двадцятиріччя (1946–1965 рр.) у радянській історіографії другої половини 60-х – першої половини 80-х рр. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Історичні науки : збірник наукових праць / за ред. проф. Миколи Шитюка. № 1 (43), червень 2017. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. С. 132–135.

12. Нефьодов Д. В. Розкриття взаємовідносин робітничого класу і селянства УРСР (1946–1965 рр.) в радянській науковій літературі другої половини 1960-х – першої половини 1980-х рр. *Література та культура Полісся*. Вип 87. Серія «Історичні науки». № 7 / відп. ред. і упоряд. Г. В. Самойленко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. С. 164–174.

13. Nefyodov D. Social structure of Ukrainian SSR postwar working class (1946–1965) as viewed by soviet scientists of the second half of the 1960s – early 1980s. *Переяславський літопис: зб. наук. статей*. Вип 12 / [ред. колегія: Коцур В. П. (голов. ред.) та ін.]. Переяслав-Хмельницький, 2017. С. 120–128.

14. Нефьодов Д. В. Соціалістичне змагання та рух за комуністичну працю в повоєнній Україні (1946–1965 рр.) в працях радянських дослідників другої половини 1960-х – першої половини 1980-х рр. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Історія. Політологія. Збірник наукових праць. Вип. 18. 2017. С. 65–70. (***Index Copernicus***)

15. Нефьодов Д. В. Підготовка кадрів та підвищення кваліфікації повоєнного робітництва УРСР (1946–1965 рр.) у працях радянських науковців другої половини 1960-х – першої половини 1980-х рр. *Емінак: науковий щоквартальник*. 2017. 3 (19) (липень–вересень). Т. 1. С. 87–91. (***Index Copernicus***)

16. Нефьодов Д. В. Радянська історична наука другої половини 1960-х – першої половини 1980-х рр. про культурно-технічний рівень повоєнного робітництва УРСР (1946–1965 рр.). *Емінак: науковий щоквартальник*. 2017. 4 (20) (жовтень–грудень). Т. 1. С. 112–115. (***Index Copernicus***)

17. Нефьодов Д. В. Висвітлення суспільно-політичної активності повоєнного робітництва УРСР (1946–1965 pp.) в радянській науковій літературі другої половини 1960-х – першої половини 1980-х pp. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Історія. Політологія. Збірник наукових праць. Вип. 19. 2017. С. 35–40. (*Index Copernicus*)

18. Нефьодов Д. В. Дослідження повоєнного робітництва УРСР (1946–1965 pp.): становлення україноцентричної теоретико-концептуальної моделі проблеми. *Інтелігенція і влада*. Збірник наукових праць. Серія: Історія. Вип. 37. 2017. С. 107–123.

19. Нефьодов Д. В. Перегляд радянських оцінок історії повоєнного робітництва УРСР (1946–1965 pp.) сучасною українською історіографією. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Історичні науки : збірник наукових праць / за ред. проф. Миколи Шитюка. № 2 (44), листопад 2017. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. С. 107–110.

20. Нефьодов Д. В. Сучасна вітчизняна історіографія робітництва УРСР (1946–1965 pp.): генеза нових тематичних напрямів. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Історичні науки. 2017. № 9 (314). С. 69–83.

21. Нефьодов Д. В. Новітня українська історіографія повсякденного життя робітництва УРСР (1946–1965 pp.). *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Історія. Політологія. Збірник наукових праць. Вип. 20. 2017. С. 97–103. (*Index Copernicus*)

22. Нефьодов Д. В. Повоєнне робітництво УРСР (1946–1965 pp.) у сучасній російській історіографії. *Емінак: науковий щоквартальник*. 2018. № 1 (21) (січень–березень). Т. 2. С. 148–152. (*Index Copernicus*)

23. Nefyodov D. The Ukrainian SSR postwar working class (1946–1965) in the evaluation of the sovietology in the west. *Східноєвропейський історичний вісник*. Дрогобич: Гельветика, 2018. Вип. 7. С. 160–172. (*Index Copernicus*)

III. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

24. Нефьодов Д. В. Історіографія повоєнного робітництва УРСР (1946–1965 pp.): стан розробки проблеми в сучасній російській історичній науці. *Двадцять друга Всеукраїнська наукова конференція молодих істориків науки, техніки і освіти та спеціалістів за темою: «Шляхи відродження науки України»*: Мат. конф., 14 квітня 2017 р. Київ, 2017. С. 117–119.

25. Нефьодов Д. В. Історіографічна розробка історії повоєнного робітництва УРСР у радянській історичній науці другої половини 1980-х – початку 1990-х pp. *Аркасівські читання: історичні дослідження на сучасному етапі розвитку гуманітарної науки*: матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції (26 квітня 2017 р.). Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. С. 105–106.

26. Нефьодов Д. В. Пізньосталінська історіографія повоєнного робітництва УРСР (1946–1953 рр.). *Каразінські читання (історичні науки)* : Тези доповідей 70-ї міжнародної наукової конференції (м. Харків, 28 квітня 2017 р.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. С. 18–19.

27. Нефьодов Д. В. Влада та історична наука в хрущовську добу (1953–1964 роки). *Теорія і практика сучасної науки*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 24–25 лютого 2017 р.). У 2-х частинах. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. Ч. 1. С. 201–204.

28. Нефьодов Д. В. Рух винахідників, раціоналізаторів та новаторів виробництва в УРСР у вітчизняній історичній науці хрущовського періоду (1954–1965 рр.). *Перспективи та пріоритети розвитку історичної науки*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Вінниця, 10–11 квітня 2017 р.). Вінниця, 2017. С. 80–84.

29. Нефьодов Д. В. Дослідження рівня матеріального добробуту повоєнного робітництва УРСР (1946–1965 рр.) радянськими науковцями другої половини 1960-х – першої половини 1980-х рр. *Миколаївщина і Північне Причорномор'я: історія і сучасність*. До 85-ої річниці від дня народження професора М. Александрова : Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції. 29–30 вересня 2017 р. Миколаїв : НУК, 2017. С. 23–25.

30. Нефьодов Д. В. Погляди радянських істориків другої половини 1960-х – першої половини 1980-х рр. на питання участі робітників в управлінні виробництвом в повоєнній Україні (1946–1965 рр.). *Перші Геретівські читання*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, Україна, 7 червня 2017 р.). Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти. Тернопіль: ТОКІППО, 2017. Вип. 1. С. 46–49.

31. Нефьодов Д. В. Інтернаціональні зв'язки повоєнного робітництва УРСР (1946–1965 рр.) в радянській історіографії другої половини 1960-х – першої половини 1980-х рр. *Суспільні науки: виклики і сьогодення*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 9–10 червня 2017 року). Одеса : ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2017. С. 35–37.

32. Нефьодов Д. В. Історики української діаспори про робітництво УРСР повоєнного двадцятиріччя (1946–1965 рр.). *International scientific conference «Modernization of educational system: world trends and national peculiarities»*: Conference Proceedings, February 23rd. Kaunas: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2018. P. 41–44.

33. Нефьодов Д. В. Робітництво повоєнної УРСР (1946–1965 рр.) та сучасна російська історіографія: наука та політика. *Аркасівські читання: історичні дослідження на сучасному етапі розвитку гуманітарної науки*:

матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції (27–28 квітня 2018 р.). Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2018. С. 87–89.

АНОТАЦІЯ

Нефёдов Д. В. Робітничий клас УРСР в повосенне двадцятиріччя (1946–1965 рр.): історіографія проблеми. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. – Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського; Запорізький національний університет, Миколаїв–Запоріжжя, 2018.

У дисертації вперше в історичній науці комплексно проаналізовано стан і тенденції більше ніж 70-річного процесу дослідження історії українського робітництва повоєнного двадцятиріччя (1946–1965 рр.), здійснено аналіз праць радянських, діаспорних, сучасних українських та зарубіжних істориків, їхнього теоретико-методологічного інструментарію, термінологічного апарату, концептуальних засад і на цій основі з'ясовані стан, повнота і достовірність вивчення історії робітництва УРСР повоєнного двадцятиріччя (1946–1965 рр.); розглянуто новітні наукові праці істориків з проблеми і під цим кутом зору здійснено об'єктивну переоцінку радянської історіографії; проаналізовано зміст конкретно-історичних праць західної історіографії, які ще не стали об'єктом історіографічного дослідження; до історіографічного аналізу, крім історичних, частково залучено історичний контекст праць представників політології, соціології, культурології та філософії, що значно розширило пізнавальні можливості дослідження проблеми; встановлено перелік недостатньо вивчених та сфальсифікованих аспектів проблеми, що потребують наукового розроблення, і, в такий спосіб, окреслені перспективні напрями подальших конкретно-історичних досліджень історії робітництва УРСР повоєнного двадцятиріччя (1946–1965 рр.).

Ключові слова: УРСР, робітництво, промисловість, повосенна відбудова, історіографія.

АННОТАЦИЯ

Нефёдов Д. В. Рабочий класс УССР в послевоенное двадцатилетие (1946–1965 гг.): историография проблемы. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени доктора исторических наук по специальности 07.00.06 – историография, источниковедение и специальные исторические дисциплины. – Николаевский национальный университет имени В. А. Сухомлинского; Запорожский национальный университет, Николаев–Запорожье, 2018.

В диссертации впервые в исторической науке комплексно изучено состояние и тенденции более чем 70-летнего процесса исследования истории украинских рабочих послевоенного двадцатилетия (1946–1965 гг.), осуществлен анализ работ советских, диаспорных, современных украинских и зарубежных историков, их теоретико-методологического инструментария, терминологического аппарата, концептуальных основ и на этой основе определены состояние, полнота и достоверность изучения истории рабочего класса УССР послевоенного двадцатилетия (1946–1965 гг.); рассмотрены новейшие научные труды историков по проблеме и под этим углом зрения осуществлена объективная переоценка советской историографии; проанализировано содержание конкретно-исторических трудов западной историографии, которые также еще не стали объектом историографического исследования; к историографическому анализу, кроме исторических, частично привлечен исторический контекст работ представителей политологии, социологии, культурологии и философии, что значительно расширило познавательные возможности исследования проблемы; установлен перечень недостаточно изученных и сфальсифицированных аспектов проблемы, требующих научной разработки, и, таким образом, указаны перспективные направления дальнейших конкретно-исторических исследований истории рабочего класса УССР послевоенного двадцатилетия (1946–1965 гг.).

Ключевые слова: УССР, рабочий класс, промышленность, послевоенное восстановление, историография.

SUMMARY

Nefyodov D. V. The Ukrainian SSR working class during postwar twenty years (1946–1965): historiography of the problem. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Historical Sciences in specialty 07.00.06 – Historiography, Source Studies and Special Historical Disciplines. – Mykolaiv V. O. Sukhomlynskyi National University; Zaporizhzhia National University, Mykolaiv–Zaporizhzhia, 2018.

In the dissertation, for the first time in the historical science, the state and tendencies of more than 70 years of research on the history of the Ukrainian working class of the postwar twenty years (1946–1965) were analyzed in detail, the fact that the existing historiographic studies only partially cover the study of certain aspects of the topic, a narrower period or one from its components, and therefore do not give a holistic view of the historiographical process, changes and trends in the methodology and subjects of research of representatives of different historiographical traditions was established; the analysis of the works of Soviet, diaspora, modern Ukrainian and foreign historians, their theoretical and methodological tools, terminology and conceptual framework, conceptual foundations was carried out, and on this basis the state, completeness and

authenticity of the study of the history of the Ukrainian SSR working class of the postwar twenty years were investigated (1946–1965); the latest scientific works of historians on the problem, that have not yet become the object of historiographical comprehension, were reviewed, and from this perspective an objective reassessment of Soviet historiography was made; the content of specific historical works of Western historiography, which have not yet become the object of historiographical research, was analyzed; in addition to the historical works, historical context of the works of representatives of political science, sociology, cultural studies and philosophy was partly involved to the historiographical analysis, which greatly expanded the informative opportunities of the problem's study.

The periodization of the historiography of the Ukrainian SSR postwar working class (1946–1965), the classification of historiographic sources, the list of inadequately studied and rigged aspects of the problem requiring further scientific development were improved and thus the perspective directions for further concrete historical studies of the history of the Ukrainian SSR postwar working class (1946–1965) were outlined.

The process of rethinking of a number of conclusions and conceptual approaches which were dominant in Soviet, foreign and diaspora historiography was further developed; a number of factual and analytical differences regarding the study of numerous aspects of the problem were identified and refuted; the theoretical and methodological and categorical framework of historiographical research was refined.

Despite the marked increase in the number of works devoted to certain issues of the history of the Ukrainian postwar working class, many problems still remain poorly investigated, which allowed to outline the prospects for further concrete historical development of the topic.

The theoretical and practical significance of the dissertation is the systematization and generalization of the material, its comprehension in the light of modern tendencies of the development of world and national historiographical science. The historiographical analysis made it possible to establish the ambiguity, complexity and contradictory nature of the study of the history of the Ukrainian SSR working class of the postwar twenty years (1946–1965), to indicate the range of issues that require further concrete historical research.

The main theoretical and factual findings and conclusions of the study can be used to teach History of Ukraine and Historiography of Ukrainian History, as well as to prepare special courses on historiography. In addition, the materials of the work can be used in writing of generalizing works on Ukrainian and foreign historiography and history of Ukraine.

Key words: Ukrainian SSR, working class, industry, postwar reconstruction, historiography.

Підп. до друку 29.10.2018. Формат 60×84/16.
Обл.-вид. арк. 1,9. Ум. друк. арк. 1,9.
Тираж 100 прим. Зам. 2910-1.

Поліграфічне підприємство СПД Румянцева Г. В.
54038, м. Миколаїв, вул. Бузника, 5/1.
Свідоцтво МК № 11 від 26.01.2007 р.

